



Terveyden ja
hyvinvoinnin laitos

Minna Salmi
Laura Kestilä

TYÖPAPERI

Toimeentulokokemukset ja hyvinvoinnin erot alakoululaisten perheissä

Tuloksia Kouluterveyskyselyn 2017 vanhempien aineistosta

Työpaperi 22/2019

Minna Salmi & Laura Kestilä

Toimeentulokokemukset ja hyvinvoinnin erot alakoululaisten perheissä

Tuloksia Kouluterveyskyselyn 2017 vanhempien aineistosta

© Kirjoittajat ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitos

Taitto: Minna Salmi

ISBN 978-952-343-364-9 (painettu)
ISBN 978-952-343-365-6 (verkkojulkaisu)
ISSN 2323-363X (verkkojulkaisu)

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-365-6>

PunaMusta Oy
Helsinki, 2019

Tiivistelmä

Salmi, Minna & Kestilä, Laura: Toimeentulokokemukset ja hyvinvoinnin erot alakoululaisten perheissä. Tuloksia Kouluterveyskyselyyn 2017 vanhempien aineistosta. Terveystieteiden tutkimuskeskus (THL). Työpäpaperi 22/2019. 48 sivua. Helsinki 2019. ISBN 978-952-343-364-9 (painettu); ISBN 978-952-343-365-6 (verkkojulkaisu)

Toimeentulo-ongelmat ovat varsin yleisiä, ja lapsiperheissä yleisempiä kuin koko väestössä: Tilastokeskuksen tulonjakotilaston mukaan 24–36 prosenttia lapsiperheistä on 2000-luvulla kokenut toimeentulossa eriaistaisia vaikeuksia. Näiden perheiden osuus on 2000-luvun kuluessa laskenut, mutta edelleen joka neljännellä lapsiperheellä on vaikeuksia saada menot katetuiksi tuloilla.

Aiempi tutkimus on osoittanut, että lapsiperheiden toimeentulo-ongelmilla on monitahoisia seurauksia. Ne ovat riski lasten tulevaisuudelle, ja ne heijastuvat monin tavoin lasten ja vanhempien hyvinvointiin tässä ja nyt.

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan toimeentulokokemusten yhteyttä lasten ja vanhempien hyvinvointiin alakoululaisten perheissä. Aineistona on THL:n Kouluterveyskyselyssä vuonna 2017 ensimmäistä kertaa kerätty kyselyaineisto peruskoulun neljännellä ja viidennellä luokalla olevien koululaisten huoltajilta. Kyselyyn vastasi yli 35 000 vanhempaa tai huoltajaa, ja vastausprosentti oli 30. Tämän tutkimuksen aineistoon rajattiin lapsen äidin (n=28 052) tai isän (n=4 686) vastaukset. Aineiston vastaajista valtaosa (86 %) on äitejä. Vastaajat ovat paremmassa sosioekonomisessa asemassa kuin lapsiperheiden vanhemmat keskimäärin ja aineistossa on pienempi osuus vastaajia, jotka ovat arvioineet perheensä toimeentulon hankalaksi kuin tulonjakotilastossa. Samalla aineisto tarjoaa laajasti tietoa vanhempien ja lasten hyvinvointia kuvaavista tekijöistä. Koska aineisto on suuri, se antaa valikoituneisuudestaan huolimatta mahdollisuuden tarkastella erilaisten toimeentulokokemusten yhteyttä vanhempien ja lasten hyvinvointiin useilla ulottuvuuksilla. Sen sijaan aineistosta ei ole mielekästä päätellä toimeentulo-ongelmien yleisyyttä lapsiperheissä, eikä tuloksia voida yleistää kuvaamaan kaikkia alakoululaisten perheitä.

Hyvinvoinnin käsitettä lähestytään tutkimuksessa Erik Allardtin hyvinvointiteorian pohjalta, jonka kolmelle ulottuvuudelle (Having, Loving, Being/Doing) aineistosta saatavilla olevat noin 30 hyvinvointia kuvaavaa tekijää sijoitetaan. Having-ulottuvuudella tarkastellaan vastaajan sosioekonomista asemaa ja perheen taloudellista tilannetta. Loving-ulottuvuudella tarkastellaan vastaajan kokemuksia hyvinvoinnistaan ja perheen toimivuudesta sekä hänen arvioitaan lapsen hyvinvoinnista. Being/Doing-ulottuvuudelle sijoittuvat vanhemman arvio lapsen koulunkäynnin sujumisesta, lapsen harrastaminen sekä lasten ja perheen hyvinvointia tukevien palvelujen käyttö ja saatavuus. Hyvinvoinnin osoittimien toteutumista tarkastellaan suhteessa vanhempien kokemukseen siitä, onko helppoa vai hankalaa saada tulot riittämään menoihin.

Tulokset osoittavat, että toimeentulokokemusten erot ovat systemaattisesti yhteydessä hyvinvointiin: vanhempien ja lasten hyvinvointi on kaikilla käytettävissä olleilla hyvinvoinnin osoittimilla heikompa perheissä, joissa vanhempi arvioi toimeentulon olevan hankalaa. Tulokset osoittavat myös, että palvelujen käyttö on suurempaa mutta saatavuus heikompa, jos perheessä on toimeentulo-ongelmia.

Toimeentulon hankaluus säilyy merkitsevässä vanhempien hyvinvoinnin vajeiden riskitekijänä myös silloin, kun useita muita mahdollisia selittäviä tekijöitä vakioidaan. Tulos osoittaa, että toimeentulo-ongelmat aiheuttavat vanhemmille lisäkuormitusta tilanteissa, joissa hyvinvoinnin vajeita aiheuttavat myös muut tekijät.

Tämän tutkimuksen tulosten valossa politiikassa 2000-luvulla vallinnut lapsiperheiden toimeentulon tukemisen ja lasten ja perheiden palvelujen kehittämisen asettaminen vaihtoehtoisiksi politiikkatoimiksi ei ole järkevää eikä kustannustehokasta. Toimeentulo-ongelmat kuormittavat sekä lapsia että vanhempia ja lisäävät näin palvelujen tarvetta. Lapsiperheiden toimeentulon kohentaminen ei ole ristiriidassa palvelujen kehittämisen kanssa, vaan toimeentulon helpottaminen vähentää paineita palveluihin, kun taas toimeentuloa heikentämällä luodaan jatkuvasti uutta palvelujen tarvetta.

Avainsanat: lapsiperheet, toimeentulo, hyvinvointi, eriarvoisuus, palvelut

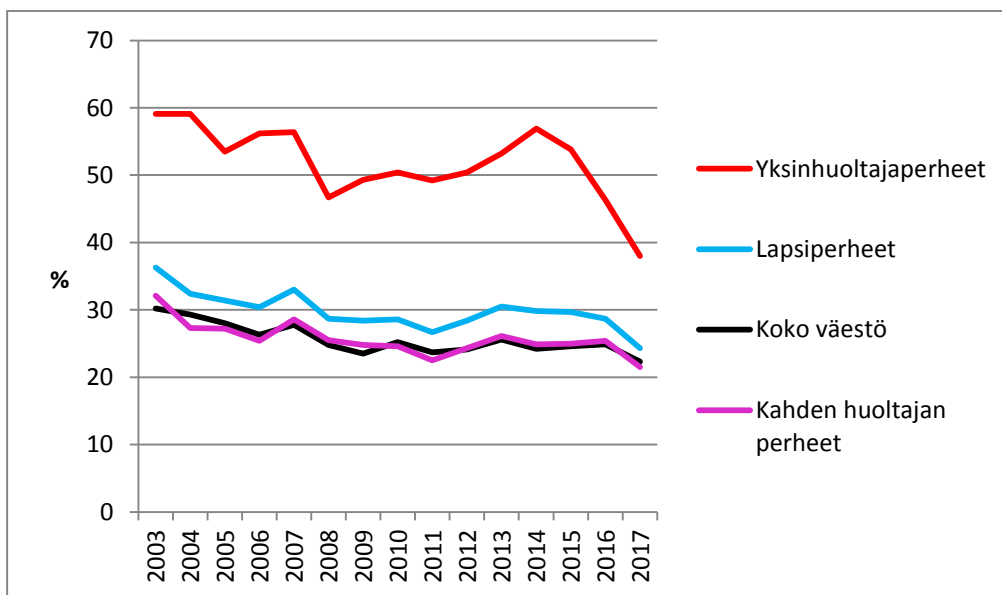
Sisällys

Tiivistelmä.....	3
1 Johdanto.....	7
2 Hyvinvoinnin ulottuvuudet ja hyvinvointia kuvaavat tekijät.....	9
3 Aineiston kuvaus ja sen edustavuuden arviointi.....	11
4 Toimeentulokokemukset ja vanhempien sosioekonominen ja -demografinen tausta.....	16
5 Toimeentulo-ongelmat ja vanhempien hyvinvointi.....	19
5.1 Erilaiset toimeentulokokemukset, erilaiset resurssit.....	19
5.2 Toimeentulon hankaluus kuormittaa vanhempia.....	20
5.3 Toimeentulon hankaluus vähentää vanhempien kokemusta yhteisöllisyydestä.....	22
6 Toimeentulo-ongelmat perheen arjessa ja yhteistoiminnassa.....	24
6.1 Toimeentulo-ongelmat kuormittavat perheen arkea.....	24
6.2 Toimeentulo-ongelmat heijastuvat vanhempien osallisuuteen lapsen asioissa.....	24
6.3 Toimeentulon hankaluus lisää kielteisten toimintatapojen riskiä perheessä.....	26
6.4 Toimeentulo-ongelmia kokevissa perheissä useammin elämäntilanteen muutoksia.....	27
7 Toimeentulo-ongelmat heijastuvat lapsen toimintamahdollisuuksiin ja tukipalvelujen saamiseen.....	29
7.1 Toimeentulon hankaluus vaikeuttaa lapsen koulunkäynnin sujumista ja harrastamista.....	29
7.2 Toimeentulokokemukset ja hyvinvointia tukevien palvelujen saaminen.....	30
8 Toimeentulon hankaluus ennustaa vanhempien hyvinvoinnin vajeita.....	34
9 Lopuksi: Toimeentulon hankaluus rakentaa eriarvoisuuden kierrettä.....	37
Liitetaulukot.....	40
Kirjallisuus.....	47

1 Johdanto

Lapsiperheiden toimeentulo on ollut yhteiskuntapoliittisen keskustelun kohteena 2000-luvulla ennen kaikkea lapsiköyhyyden näkökulmasta. Näkökulma on tärkeä, koska alle 18-vuotiaiden köyhissä perheissä asuvien lasten osuus kaikista alle 18-vuotiaista kolminkertaistui Suomessa 1990-luvun alun laman jälkeisenä kasvun vuosina 1995–2007 reilusta 4 prosentista lähes 14 prosenttiin.¹ Vuoden 2007 jälkeen lapsiköyhyys väheni hieman, mutta alkoi uudelleen kasvaa vuonna 2012; vuonna 2017 se oli jälleen 14 prosenttia (Tilastokeskus, tulonjakotilaston tietokantataulukot). Kaikkiaan lapsiperheiden köyhyys on jäänyt korkealle tasolle vuoden 2007 jälkeen verrattuna 1990-luvun puoliväliin. Erityisen jyrkästi köyhyys on lisääntynyt yksinhuoltajaperheissä: niiden köyhyysaste oli 1990-luvun puolivälissä samaa tasoa kuin väestöllä keskimäärin, mutta koko 2000-luvun ajan se on ollut yli kaksi kertaa korkeampi kuin koko väestöllä. Pienten koululaisten perheissä, joissa on kaksi huoltajaa, köyhyysaste on selvästi alempi kuin lapsiperheissä keskimäärin. (Salmi 2019.)

Toimeentulon ongelmia koetaan lapsiperheissä kuitenkin huomattavasti lapsiköyhyyttä yleisemmin (kuvio 1). Tilastokeskuksen tulonjakotilaston aikasarjat kertovat, että lapsiperheissä koetaan selvästi koko väestöä yleisemmin menojen kattamisen tuloilla aiheuttavan vaikeuksia. Eriasteisia vaikeuksia kattaa menot tuloilla on 2000-luvun kuluessa ollut 24–36 prosentilla lapsiperheistä ja 22–30 prosentilla koko väestöstä. Vuosituhannen alkuvuosina toimeentulovaikeuksia kokevien osuus laski, mutta vuosi 2007 nousee esiin tässäkin tarkastelussa: tällöin heidän osuutensa kasvoi. Sen jälkeen koko väestössä vaikeuksia kokevien osuus tasoittui 24–25 prosentin tasolle, mutta lapsiperheissä osuus nousi uudelleen vuoden 2011 jälkeen 30 prosentin tasolle. Vuodesta 2015 vaikeuksia kokevien osuus on kuitenkin laskenut sekä koko väestössä että lapsiperheissä. Vuonna 2017 menojen kattaminen tuloilla oli hankalaa 24 prosentilla lapsiperheistä.



Kuvio 1. Kotitalous saa menonsa katetuksi tuloilla pienin vaikeuksin, vaikeuksin tai suurin vaikeuksin. Osuus koko väestöstä ja lapsiperheistä 2003–2017 (%). Lähde: Tilastokeskus, tulonjakotilasto.

¹ Lapsiköyhyydellä tarkoitetaan niiden alle 18-vuotiaiden osuutta lapsiväestöstä, jotka asuvat suhteellisen köyhyysrajan alapuolella elävissä kotitalouksissa. Kotitalous on suhteellisen köyhyysrajan alapuolella, jos sen käytettävissä olevat tulot kulutusyksikköä kohden jäävät alle 60 prosentin väestön keskitulosta (mediaanitulosta). Tässä käytetään tulokäsitettä, jossa kotitalouden käytettävissä oleviin tuloihin sisältyvät rahatulot ja niin sanotut laskennalliset asuntotulot. (Erilaisista tulokäsitteistä ja niiden tuottamien lukujen eroista ks. Salmi ym. 2016a, 14–16; Salmi ym. 2014, 83–86.)

Yksinhuoltajaperheissä vaikeuksia saada menot katetuiksi tuloilla on huomattavasti yleisemmin kuin lapsiperheissä keskimäärin: 38–59 prosenttia yksinhuoltajien perheistä on 2000-luvun kuluessa kokenut toimeentulonsa vaikeaksi. Yksinhuoltajaperheissä tilanne on kuitenkin parantunut vuoden 2014 jälkeen niin, että vuonna 2017 toimeentulovaikeuksia oli 38 prosentilla yksinhuoltajaperheistä. Kahden huoltajan perheissä vaikeuksia on keskimääräistä harvemmin, mutta niissäkin noin neljänneksellä, enimmillään lähes kolmanneksella on ollut suurempia tai pienempiä vaikeuksia saada menot katetuksi tuloilla; vuonna 2017 osuus oli kuitenkin pienentynyt 22 prosenttiin. Suuria vaikeuksia saada tulot riittämään on yksinhuoltajaperheistä 2000-luvun vuosina ollut 5–14 prosentilla, kahden huoltajan lapsiperheistä 1–2 prosentilla.

Toimeentulon ongelmat heijastuvat monella tavoin lasten ja vanhempien hyvinvointiin sekä nykyhetkessä että riskinä lasten hyvinvoinnille ja mahdollisuuksille tulevaisuudessa. Toimeentulovaikeudet kuormittavat vanhempien suhdetta ja heikentävät heidän vanhemmuutensa laatua (Leinonen 2004). Ne lisäävät myös vanhempien huolta sekä vanhemmuudestaan että lapsesta (Salmi ym. 2016a, Halme & Perälä 2014). Lasten heikot kulutusmahdollisuudet saattavat johtaa lasten ja nuorten syrjimiseen, kaveripiiristä sulkemiseen ja kiusaamiseen (Hakovirta & Rantalaiho 2012, PeLa 2015 ja 2018). Lapsuuden perheen toimeentulo-ongelmat myös periytyvät ja lisäävät todennäköisyyttä muiden ongelmien kasautumiseen elämänsä aikana, jolloin lasten ja nuorten syrjäytymisen riski kasvaa (Ristikari ym. 2018 ja 2016, Kestilä ym. 2019, Ilmakunnas 2019, Ilmakunnas ym. 2015, Paananen ym. 2012).

Tässä raportissa tarkastelemme toimeentulokokemusten yhteyttä useisiin lasten ja lapsiperheiden hyvinvointia kuvaaviin tekijöihin alakoululaisten perheissä. Kuvaamme ensin sitä, miten toimeentulon helpoksi tai hankalaksi kokevat perheet eroavat erilaisten sosioekonomisten ja -demografisten taustatekijöiden suhteen. Toiseksi tarkastelemme laajasti perheiden hyvinvoinnin kokemuksia toimeentulonsa helpoksi ja hankalaksi kokevissa perheissä. Tässä raportissa emme kuitenkaan tutki toimeentulokokemusten taustalla olevia syitä tai selityksiä. Tutkimuksen aineistona on THL:n Kouluterveyskyselyn osana peruskoulun 4.–5. luokalla olevien, eli 10–12-vuotiaiden koululaisten vanhemmilta vuonna 2017 ensi kertaa kerätty kyselyaineisto, jossa vanhemmilta kysyttiin heidän omasta hyvinvoinnistaan, lapsen hyvinvoinnista ja hyvinvointia tukevien palvelujen käytöstä ja saatavuudesta.²

² Raportin käsikirjoitusta ovat kommentoineet erikoistutkija Johanna Närvi, asiantuntija Susanna Mukkila ja tutkimuspäällikkö Johanna Lammi-Taskula. Kiitämme hyvistä kommentteista!

2 Hyvinvoinnin ulottuvuudet ja hyvinvointia kuvaavat tekijät

Lähestymme hyvinvoinnin käsitettä Erik Allardtin hyvinvointiteorian pohjalta, jossa hyvinvoinnissa erotetaan kolme ulottuvuutta. Aineellisten olojen ulottuvuus (Having) edustaa elossapapsymisen ja kurjuuden välttämisen edellyttämiä elinehtoja, joihin kuuluvat tulot ja varallisuus, asuinolot, työ (vastakohtana työtömyydelle), työolot, terveys ja koulutus. Sosiaaliset suhteet (Loving) käsittävät tarpeen olla yhteydessä muihin ihmisiin ja muodostaa sosiaalinen identiteetti, ja sitä kuvataan suhteilla perheeseen, sukuun, ystäviin ja työtovereihin sekä paikallisyhteisöihin. Kolmas ulottuvuus (Being/Doing) kuvaa tarvetta liittyä osaksi yhteiskuntaa tekemisen tai itsensä toteuttamisen kautta sekä elämistä harmoniassa luonnon kanssa; tätä ulottuvuutta kuvataan osallistumisella omaan elämään vaikuttavaan toimintaan, mahdollisuuksilla vapaa-ajan toimintoihin ja mahdollisuuksilla mielekkääseen työhön. (Allardt 1993.)

Koululaisten ja heidän vanhempiansa arkielämän näkökulmasta tarkasteltuna hyvinvoinnin ulottuvuudet ja niiden toteuttamisalueet näyttävät kuitenkin menevän enemmän lomittain. Allardt sijoittaa perheen Loving-ulottuvuudelle, vaikka merkittävä osa työstä tehdään perheessä palkattomana hoivatyönä.³ Työolot, tai koululaisen näkökulmasta kouluolot, sijoitetaan Having-ulottuvuudelle, vaikka niihin sisältyy myös elementtejä kahdelta muulta ulottuvuudelta. Terveys sijoittuu Having-ulottuvuudelle, vaikka terveyden edellytykset liittyvät laajalti myös muihin ulottuvuuksiin. Varsinkin lapsen terveydestä huolehtimista voidaan pitää osoittimena vanhempien huolenpidosta. Being-ulottuvuutta täydentävä Doing liitetään erityisesti mielekkääseen vapaa-ajan toimintaan, vaikka siihen voidaan lukea myös mielekäs ansiotyö ja koulutyö sekä perheessä tehtävä hoivatyö. (Vrt. Salmi & Lammi-Taskula 2011, 2014.)

Koululaisten ja heidän perheidensä hyvinvoinnin tarkastelussa olemme sijoittaneet aineistosta saatavilla olevia hyvinvoinnin osoittimia edellä kuvatuille ulottuvuuksille seuraavasti:

Having	Loving	Being/Doing
*vastaajan koulutus *puolison koulutus *vanhemman pääasiallinen toiminta *arvio perheen taloudellisesta tilanteesta *menojen kattamisen helpous / hankaluus *toimeentulotuen saaminen *pelko ruuan loppumisesta *työttömyyskokemukset perheessä	*vanhemman osallisuus lapsen asioissa <ul style="list-style-type: none"> – vanhempi tietää hyvin mitä lapsi tekee vapaa-aikana – vanhempi tietää hyvin miten lapsella menee koulussa – vanhempi liikkuu lapsen kanssa – lapsen terveellinen syöminen – vanhempi osallistunut lapsen terveystarkastukseen *vanhemman tuki koulunkäynnille <ul style="list-style-type: none"> – miten tärkeänä pitää koulunkäyntiä – auttaa läksyjen tekemisessä *lapsen kiusaamiskokemukset koulussa *vanhemman arvio lapsen terveydentilasta *vanhemman arvio omasta voinnistaan <ul style="list-style-type: none"> – arvio terveydentilasta – yksinäisyys- ja masentuneisuuskokemukset – tyytyväisyys parisuhteeseen – tyytyväisyys elämään *vanhemman kokemus kuulumisestaan yhteisöihin *perheen arki / perheen toimivuus <ul style="list-style-type: none"> – arjen sujuminen – yhteisen ajan riittävyys *yhteistoiminta ja ristiriidat <ul style="list-style-type: none"> – lapsen perheessä kohdistunut väkivalta *muutokset perheessä	*koulunkäynnin sujuminen <ul style="list-style-type: none"> – lukeminen, laskeminen, kirjoittaminen, läksyistä selviytyminen *lapsen harrastaminen *lapsen harrastusmahdollisuudet <ul style="list-style-type: none"> – harrastusten hinta ja saavutettavuus *lapsen hyvinvointia tukevien palvelujen käyttö ja saatavuus

³ Kansainvälisen työjärjestön ILO:n vuonna 2013 laatiman määritelmän mukaan työtä on kaikki se, jonka joku muu kuin itse voisi tehdä ja jolla tuotetaan palveluita tai tavaroita (ILO 2013).

Having-ulottuvuudella eli aineellisen hyvinvoinnin osoittimina tarkastelemme vastaajan ja hänen puolisonsa koulutustasoa ja vastaajan pääasiallista toimintaa. Vastaajien sosioekonomisesta taustasta on kyselyssä saatavilla tietoja rajoitetusti, esimerkiksi tietoja vastaajan tuloista, asumisesta tai puolison pääasiallisesta toiminnasta ei ole käytettävissä. Having-ulottuvuudelle kuuluvia tuloja emme siis voi tarkastella, mutta vanhemman, erityisesti äidin, koulutuksen on osoitettu olevan moniulotteisesti yhteydessä lasten ja nuorten hyvinvointiin (Kestilä ym. 2019). Sitä voidaan näin ollen pitää hyvänä sosioekonomisen aseman osoittimena, vaikka naisten korkea koulutus ei välttämättä tuo hyviä tuloja (Sauli 2013). Tulojen sijaan kuvaamme vastaajan ja hänen perheensä taloudellista tilannetta vastaajan omalla arviolla perheen taloudellisesta tilanteesta. Vaikean taloudellisen tilanteen osoittimia ovat mahdollinen toimeentulotuen saaminen, pelko ruuan loppumisesta ennen kuin perhe saa lisää rahaa ja työttömyyskokemukset.

Loving-ulottuvuudella tarkastelemme sekä vastaajan kokemuksia että hänen arvioitaan ja tietojään lapsen kokemuksista. Ajatuksena on, että vanhemman tieto lapsen asioista ja tuki lapsen koulunkäynnille kuvaavat vanhemman osallisuutta lapsen elämässä. Lapsen terveellinen syöminen ja liikkumaan kannustaminen kuvaavat vanhemman huolenpitoa lapsesta, samoin arvio lapsen terveydestä, vaikka lapsen terveydentila toki riippuu usein monista muista asioista kuin vanhempien huolenpidosta. Vanhemman arvio omasta voinnistaan sisältää useita osioita, joiden avulla kuvataan vanhemman hyvinvointia. Nämä vanhemman hyvinvoinnin osoittimet on sijoitettu Loving-ulottuvuudelle siksi, että ne kuvaavat vanhemman mahdollisuuksia luoda turvallista ympäristöä ja arkea lapselle ja tukea lapsen hyvinvointia. Vanhemman hyvinvointia kuvataan myös hänen kokemuksillaan kuulumisesta neljään yhteisöön: perheeseen, sukuun, ystäväpiiriin ja työyhteisöön. Perheen toimivuutta kokonaisuutena kuvaavat arviot arjen sujumisesta ja yhteisen ajan riittävydestä sekä yhteisen arkiaterian syöminen, ja toisaalta lapseen perheessä mahdollisesti kohdistuva väkivalta. Perheen elämässä lähiaikoina tapahtuneet muutokset kuvaavat osaltaan perheeseen kohdistuvaa kuormitusta.

Being/Doing-ulottuvuudelle sijoittuvat lapsen koulukäynnin sujuminen vanhemman arvioimana, lapsen osallistuminen ohjattuihin ja itsenäisiin harrastuksiin sekä harrastamisen mahdollisuudet. Tälle ulottuvuudelle olemme sijoittaneet myös lasten ja perheen hyvinvointia tukevien palvelujen käytön ja saatavuuden, koska ajattelemme yhtäältä niiden käytön kuvaavan lapsen tuen tarvetta ja toisaalta niiden saatavuuden olevan yhteydessä lasten ja vanhempien (tuleviin) mahdollisuuksiin mielekkääseen toimintaan.

Näiden osoittimien toteutumista tarkastelemme suhteessa vanhempien kokemukseen toimeentulon helpoudesta tai hankaluudesta eli siitä miten helppoa tai hankalaa on saada tulot riittämään menoihin.

3 Aineiston kuvaus ja sen edustavuuden arviointi

Raportin aineistona on Kouluterveyskyselyn (KTK) osana 4.–5.-luokkalaisten, eli 10–12-vuotiaiden koulu-
laisten vanhemmille ja huoltajille vuonna 2017 tehty kysely. Vastaajat ovat valikoituneet kyselyyn koska
he ovat Kouluterveyskyselyn kohteena olevan lapsen vanhempia, ja lapsen tilanteen ohella on haluttu sel-
vittää myös vanhempien tilannetta. Vastaajina ovat voineet olla myös molemmat vanhemmat yhdessä. Ky-
selyyn vastasi 35 625 vanhempaa tai huoltajaa. Vastausprosentti oli 30.

Tässä analysoitavassa aineistossa ovat kuitenkin mukana vain ne 33 213 huoltajaa, joiden vastauksiin on
voitu yhdistää lapsen vastaukset. Vastaajista 25 922 oli äitejä (78 %), 3 626 isiä (11 %), ja yhdessä vastan-
neita vanhempia tai huoltajia oli 3 235 (10 %). Lisäksi 83 vastaajaa oli lapsen äitipuolia (n=57) tai isäpuolia
(n=26) ja 40 vastaajaa muita huoltajia, 183 vastaajaa sijaisvanhempia tai perhehoitajia ja 26 vastaajaa lai-
toksen työntekijöitä (tieto huoltajan asemasta puuttui 98 vastauksesta); nämä vastaajat muodostavat yhteen-
sä yhden prosentin kaikista vastaajista.

Aineistosta rajattiin pois muiden kuin lapsen äidin tai isän vastaukset (n=332) sekä ne lomakkeet, joissa
vastaajatyyppejä ei ollut tiedossa (n=98). Näin ollen aineistoon jäi 32 783 lomaketta, joista äiti oli vastaajana
79 prosentissa (n=25 922), isä 11 prosentissa (n=3 626), ja yhdessä täytettyjä lomakkeita oli 10 prosenttia
(n=3 235). Aineisto luokiteltiin edelleen sen mukaan, koskivatko annetut vastaukset äitejä vai isiä. Tämä
tehtiin lomakkeessa olevalla kysymyksellä, jossa vastaajaa pyydetään ilmoittamaan kenen osalta kysymyk-
siin terveydestä ja hyvinvoinnista vastattiin. Mikäli äidin, isän tai vanhempien yhdessä antamat vastaukset
koskivat jotain muuta henkilöä kuin lapsen äitiä tai isää (eli äitipuolta, isäpuolta, muuta huoltajaa tai sijais-
vanhempaa / perhehoitajaa), vastaajat poistettiin aineistosta (n=22). Samoin tehtiin, jos vanhempien yhdes-
sä antamasta vastauksesta ei voinut päätellä, kohdistuiko vastaus äitiin vai isään (n=23). Näiden aineiston
rajausten jälkeen lopullisen aineiston vastaajien lukumäärä on 32 738, joista äitejä koskevia vastauksia oli
yhteensä 28 052 (86 %) ja isiä koskevia vastauksia yhteensä 4 686 (14 %).

Taulukossa 1 kuvataan vastaajien⁴ sosioekonomista ja -demografista taustaa käytettävissä olevien tieto-
jen valossa.

Vastaajien enemmistöllä on korkeakoulutasoinen koulutus, niin äideillä kuin isilläkin. Isillä on äitejä
useammin sekä enintään ammattikurssi tai työpaikkakoulutus että korkeakoulutus, äideillä puolestaan isiä
useammin ammatillinen tutkinto. Sen sijaan äitien puolisoilla on isien puolisoita useammin enintään am-
mattikurssi tai työpaikkakoulutus ja yleisimmin ammatillinen koulutus, kun taas isien puoliset ovat useim-
min korkeakoulutettuja.

Valtaosa sekä äiti- että isävastaajista on ansiotyössä, työttömiä tai lomautettuja he ovat yhtä usein. Sen
sijaan isistä juuri kukaan ei ole perhevapaalla, kun taas äideillä se on jopa hieman yleisempää kuin työttö-
myys. Äidit ovat myös opiskelijoita yleisemmin kuin isät, joissa puolestaan on äitejä hieman enemmän
eläkkeellä olevia. Isät ovat aineistossa äitejä vanhempia: isistä neljä viidestä mutta äideistä kaksi kolmesta
on yli 40-vuotias. 10–12-vuotiaiden lasten isät ovat äitejä vanhempia myös väestössä keskimäärin: Tilasto-
keskuksen väestötilaston⁵ mukaan äideistä 41 prosenttia mutta isistä vain 28 prosenttia on alle 40-vuotiaita
(liitetaulukko 1). KTK-aineistossa sekä äiti- että isävastaajat ovat kuitenkin vanhempia kuin 10–12-
vuotiaiden lasten vanhemmat keskimäärin: kaikista tämän ikäisten äideistä 59 prosenttia ja isistä 72 pro-
senttia on yli 40-vuotiaita, kun aineiston äideistä yli 40-vuotiaita on 67 prosenttia ja isistä 80 prosenttia.
Nuoremmat äidit ja isät ovat siis vastanneet kyselyyn harvemmin kuin vanhemmat. Perhekoon suhteen

⁴ Raportin taulukoissa ja kuvioissa ”Äidit” tarkoittaa äitiä koskevia vastauksia ja ”Isät” isiä koskevia vastauksia riippumatta siitä, oliko
lomakkeen vastaaja äiti vai isä vai vanhemmat yhdessä.

⁵ Tiedot 10–12-vuotiaiden lasten vanhempien iästä vuonna 2017 on saatu sähköpostitset erikoistutkija Marjut Pietiläiseltä Tilastokeskuksen
Väestötilastoista 9.4.2019. Kiitämme lämpimästi saamastamme avusta!

aineiston äiti- ja isävastaajien välillä ei ole eroa: vastaajista hieman alle viidenneksellä on yksi lapsi, hieman alle puolella kaksi lasta ja runsaalla kolmanneksella kolme tai useampia lapsia.

Taulukko 1. Kouluterveyskyselyyn 2017 4.–5.-luokkalaisten koululaisten vanhempien aineiston sosioekonomiset ja -demografiset taustatekijät, %

	Kaikki	Äidit	Isät
Koulutus			
– enintään ammattikurssi tai työpaikkakoulutus	5	4	7
– ammatillinen tutkinto	41	41	37
– ammattikorkeakoulu- tai korkeakoulututkinto	54	54	56
Puolison koulutus			
– enintään ammattikurssi tai työpaikkakoulutus	9	10	6
– ammatillinen tutkinto	49	51	38
– ammattikorkeakoulu- tai korkeakoulututkinto	42	39	56
Pääasiallinen toiminta			
– ansiotyössä	82	81	89
– työtön tai lomautettu	5	5	5
– perhevapaalla tai hoitamassa omaa kotitaloutta	5	6	0,2
– opiskelija	4	4	1
– eläkkeellä	1	1	2
– muu	3	3	3
Ikä			
– alle 40	31	33	20
– 40 tai yli	69	67	80
Perherakenne			
– kahden vanhemman perhe	77	77	78
– yksinhuoltajaperhe*	22	22	22
– muu	0,6	0,6	0,3
Perhekoko			
– yksi lapsi	18	18	19
– kaksi lasta	45	45	45
– kolme tai useampia lapsia	37	37	36
Vanhemman syntyperä			
– suomalaistaustainen	97	98	96
– ulkomaalaistaustainen, syntynyt Suomessa	1,3	1,1	1,9
– ulkomaalaistaustainen, syntynyt ulkomailla	1,4	1,4	1,7
N	29 335– 32 648	25 102– 27 987	4 233– 4 670

*Yksinhuoltajaperheissä ovat mukana perheet, joissa lapsi asuu vuoroviikoin molempien vanhempien luona ja perheet, joissa lapsi asuu yhden vanhemman kanssa. Tämä vastaa lainsäädännössä ja tilastoinnissa toistaiseksi voimassa olevaa käytäntöä. Aineiston eroperheissä äitivastaajien lapsi on selvästi harvemmin vuoroasuja kuin isävastaajien lapsi (10 % vs. 19 %) ja useammin yhden vanhemman kanssa asuva (14 % vs. 9 %).⁶

Aineiston vastaajista valtaosa on syntyperältään suomalaistaustaisia. Isien joukossa on kuitenkin äitejä hieman enemmän sekä Suomessa syntyneitä että ulkomailla syntyneitä ulkomaalaistaustaisia vanhempia. Kaikkiaan vuonna 2017 lapsiperheistä 4,6 prosentissa jompikumpi puoliso oli ulkomaalaistaustainen, ja ulkomaalaistaustainen puoliso oli hieman useammin isällä kuin äidillä. Lisäksi 5,3 prosentissa lapsiperheis-

⁶ Aineistosta on saatavilla ainoastaan se tieto, että lapsi asuu yhden vanhemman kanssa tai vuorotellen molempien luona, sekä tieto siitä, että lapsen vanhemmat ovat eronneet. Sen sijaan saatavilla ei ole tietoa siitä, onko kyselyyn vastannut äiti tai isä yksinhuoltaja. Isävastaajien 22 prosenttiin taulukossa 1 kuuluvat siis ne lapset, joiden asumisjärjestely on tämä, mutta isä itse ei välttämättä ole yksinhuoltaja, vaan lapsi voi asua äidin kanssa. Edes ne yhdeksän prosenttia isistä, jotka kertovat lapsen asuvan yhden vanhemman kanssa, eivät välttämättä itse asu lapsen kanssa, vaan lapsi voi tällöinkin asua äidin kanssa. Tähän tulkintaan viittaa se, että vuonna 2017 kaikista lapsiperheistä 19 prosenttia oli äidin ja lasten muodostamia perheitä, mutta vain kolme prosenttia isän ja lasten perheitä (Tilastokeskus 2018).

tä molemmat vanhemmat olivat ulkomaalaistaustaisia. (Tilastokeskus, Väestötillasto⁷.) Aineistossa perheitä, joissa sekä äiti että isä olivat syntyneet muualla kuin Suomessa, oli 2,9 prosenttia (n=868). Näiden tietojen perusteella voidaan arvioida, että ulkomaalaistaustaiset vanhemmat ovat aliedustettuina vastaajien keskuudessa, mutta ulkomaalaistaustaiset isät ovat olleet aktiivisempia vastaajia kuin ulkomaalaistaustaiset äidit.⁸

Vastaajien sosioekonomista valikoitumista on vaikea täsmällisesti arvioida, koska tietoja juuri tämän ikäryhmän lasten vanhempien sosioekonomisista taustoista on käytettävissä vain joiltain osin. Koulutustasoa voimme vertailla Tilastokeskuksen väestötillastosta saamiimme tietoihin 10–12-vuotiaiden lasten äitien ja isien koulutuksesta vuonna 2017.⁹ Jossain määrin valikoitumista voidaan arvioida myös vertaamalla tietoja vastaajien pääasiallisesta toiminnasta Tilastokeskuksen vuoden 2016 työvoimatutkimuksen tietoihin lapsiperheiden vanhempien työllisyydestä, työttömyydestä ja työvoimaosuudesta (taulukko 2).

Taulukko 2. Lapsiperheiden vanhempien koulutus ja pääasiallinen toiminta Kouluterveyskyselyn (KTK) aineistossa, väestötillastossa 2017 ja työvoimatutkimuksessa 2016, %

	KTK 2017 4.–5.-luokkalaisten vanhemmat		Väestötillasto 2017 10–12-vuotiaiden lasten vanhemmat		Työvoimatutkimus 2016 Kaikkien lapsiperheiden vanhemmat (20–59 v)	
	Äidit	Isät	Äidit	Isät	Äidit	Isät
Koulutus	n=27 987	n= 4 661				
– enintään ammatillinen kurssi tai työpaikkakoulutus	4	7	10	15		
– ammatillinen tutkinto	41	37	38	46		
– alempi tai ylempi korkeakouluaste, ml. tutkijakoulutus	54	56	52	39		
Pääasiallinen toiminta	n=27 902	n=4 654				
– ansiotyössä	81	89			74	90
– työtön tai lomautettu	5	5			8	5
– perhevapaalla tai hoitaa omaa kotitaloutta	6	0,2				
– opiskelija	4	1				
– eläkkeellä	1	2				
– työvoiman ulkopuolella yhteensä	11	3			20	5

Aineiston vastaajat, varsinkin isät, näyttävät olevan selvästi paremmin koulutettuja kuin 10–12-vuotiaiden lasten vanhemmat keskimäärin. Aineiston äidit ovat työssä selvästi useammin ja isät hieman harvemmin kuin työvoimatutkimuksen lapsiperheiden vanhemmat, ja vastaavasti äidit ovat työttöminä harvemmin, isät yhtä usein kuin lapsiperheissä keskimäärin työvoimatutkimuksen tietojen mukaan (Tilastokeskus 2017). Työvoiman ulkopuolella on äideistä selvästi harvempi ja isistä hieman harvempi kuin työvoimatutkimuksen lapsiperheissä. Erot voivat osittain selittyä sillä, että näissä aineistoissa vastaajien ikärakenne on erilainen: KTK-aineiston vanhemmista alle 30-vuotiaita oli alle prosentti ja valtaosa (81 %) asettui ikähaarukkaan 35–49 vuotta, kun taas työvoimatutkimuksessa tarkastellaan 20–59-vuotiaita lapsiperheiden vanhempia.

⁷ Tiedot lapsiperheiden ulkomaalaistaustaisten vanhempien määrästä vuonna 2017 on saatu sähköpostitse yliaktuaari Marja-Liisa Helmiseltä Tilastokeskuksen Väestötillastoista 28.8.2018 ja 5.9.2018. Lapsiperheissä suomalaistaustaisilla naisilla oli ulkomaalaistaustainen puoliso 12 206 perheessä, ja suomalaistaustaisilla miehillä oli ulkomaalaistaustainen puoliso 13 658 perheessä. Puoliso ei välttämättä ole perheen lapsen/lasten vanhempi. Lapsiperheitä, joissa molemmat vanhemmat olivat ulkomaalaistaustaisia, oli 29 925. Lapsiperheitä oli vuonna 2017 kaikkiaan 566 242 (Tilastokeskus, Perheet 2017).

⁸ Kyselyyn voi vastata suomeksi, ruotsiksi, englanniksi, venäjäksi ja pohjoissaameksi. Näin ollen moni ulkomaalaistaustainen vanhempi ei ehkä ole voinut vastata kyselyyn.

⁹ Tiedot 10–12-vuotiaiden lasten vanhempien koulutuksesta vuonna 2017 on saatu sähköpostitse erikoistutkija Marjut Pietiläiseltä Tilastokeskuksen Väestötillastoista. 9.4.2019.

Työvoimatutkimuksen äideistä suuremmalla osuudella saattaa olla alle kolmivuotiaita lapsia, joita he hoitavat perhevapaalla ja ovat siksi työvoiman ulkopuolella. KTK-aineiston äideistä vain kuusi prosenttia oli perhevapailla (taulukko 1).

Kaikkiaan voidaan arvioida, että Kouluterveyskyselyyn vastanneilla vanhemmilla on parempi koulutus kuin saman ikäisten lasten vanhemmilla keskimäärin. Myös pääasiallisen toiminnan näkökulmasta arvioiduna aineiston äidit, joita on valtaosa vastanneista vanhemmista, ovat paremmassa asemassa kuin lapsiperheiden äidit keskimäärin, kun taas isät ovat jokseenkin samassa asemassa. Esimerkiksi työssä olevia äitejä on Kouluterveyskyselyn aineistossa selvästi suurempi osa kuin lapsiperheiden äideissä keskimäärin.

Tämä tutkimus kohdistuu erityisesti 10–12 -vuotiaiden koululaisten perheiden toimeentulokokemuksiin. Siksi on syytä arvioida aineiston edustavuutta myös tässä suhteessa: kun vastaajien sosioekonominen tausta näyttää olevan keskimääräistä parempi, ovatko myös toimeentulokokemukset erilaisia kuin muissa aineistoissa? Aineiston tuloksia toimeentulokokemuksista voidaan verrata Tilastokeskuksen tulonjakotilaston¹⁰ tietoihin sekä THL:n Lapsiperheiden hyvinvointi ja palvelut (LPH) -kyselyn (2012) tuloksiin (Salmi ym. 2014).

Tulonjakotilaston aineistonkeruussa toimeentulokokemuksia kuvataan kysymällä, saako kotitalous menonsa katetuksi tuloillaan suurin vaikeuksin, vaikeuksin, pienin vaikeuksin tai melko helposti, helposti, hyvin helposti. THL:n kyselyissä kysytään onko menojen kattaminen tuloilla ollut hyvin helppoa, helppoa, melko helppoa tai melko hankalaa, hankalaa, erittäin hankalaa. Vaikka kysymykset eroavat toisistaan, ne ovat kuitenkin riittävän samanlaisia, jotta tuloksia voidaan vertailla. Seuraavassa taulukossa 3 kuvataan ilmaisulla ”toimeentulo hankalaa” niiden lapsiperheitä edustavien vastaajien osuutta, jotka ovat arvioineet menojen kattamisen tuloilla olevan eriasteisesti hankalaa tai tapahtuvan eriasteisin vaikeuksin. Taulukossa on nähtävissä myös eriasteisia ongelmia kokeneiden osuus.

Taulukko 3. Lapsiperheiden vanhempien toimeentulokokemukset Kouluterveyskyselyn (KTK) aineistossa, tulonjakotilastossa ja Lapsiperheiden hyvinvointi ja palvelut (LPH) -aineistossa, %

	KTK 2017 n=32 516	Tulonjakotilasto 2017	LPH 2012
Toimeentulo hankalaa	18	24	41
– melko hankalaa	14	17	23
– hankalaa	3	4	9
– erittäin hankalaa	1	3	9

Vertailun perusteella KTK-aineistossa on huomattavasti pienempi osuus vastaajia, jotka ovat arvioineet perheensä toimeentulon hankalaksi kuin vertailuaineistoissa. LPH-aineistossa puolestaan heitä on selvästi suurempi osuus kuin tulonjakotilaston aineistossa, erityisesti niitä, joille toimeentulo on enemmän kuin vain melko hankalaa. Ero LPH-aineiston ja tulonjakotilaston tulosten välillä saattaa selittyä kysymysten erilaisella muotoilulla: vastaaja voi tulkita ”vaikeuden” merkitsevän suurempia ongelmia kuin ”hankaluuden”. Aineistot on myös kerätty eri tavoin, LPH-aineisto lomakekyselynä ja tulonjakotilaston aineisto haastatteluinä; haastattelijalle toimeentulon ongelmia voi olla vaikeampi myöntää kuin kyselylomaketta täyttäessä. Myös aineistojen keruun ajankohta saattaa heijastua vastauksiin. Vuonna 2008 alkanut talouskriisi kääntyi vuonna 2012 uudelleen huonompaan suuntaan parin kasvuvuoden jälkeen (Tilastokeskus 2015), ja lapsiperheiden vanhempien työttömyys kasvoi (Tilastokeskus 2017). Sen sijaan vuonna 2017 talousnäkyvät olivat jo myönteisiä ja irtisanomisen tai lomautuksen uhkaa kokevien osuus oli laskenut talouskriisiä edeltäneelle tasolle (Lyly-Yrjänäinen 2017).

¹⁰ Tulonjakotilasto on otostutkimus, jonka lopullinen otoskoko on noin 10 000 kotitaloutta. Kotitalouksien ja henkilöiden tiedot kerätään haastattelemalla ja hallinnollisista rekistereistä. Haastatteluissa selvitetään kotitalouden koko ja rakenne sekä kerätään taustatietoja kotitalouden jäsenten ammatista, toiminnasta työmarkkinoilla, asunnosta, verottomista tuloista ja muista kotitalouden toimeentuloon vaikuttavista asioista. Valtaosa tulotiedoista ja osa luokittelumuuttujista (mm. koulutusaste, siviilisääty) saadaan rekistereistä.

Tämä ei kuitenkaan selitä eroa KTK-aineiston ja tulonjakotilaston tulosten välillä. Se puolestaan saattaa liittyä siihen, että KTK-aineistossa vanhemmilla on ainakin yksi 10–12-vuotias lapsi, kun taas tulonjakotilaston tiedot ovat perheistä, joissa on ainakin yksi alle 18-vuotias lapsi. Näiden kahden aineiston vastaajat voivat olla eri perhevaiheissa, joissa myös tulokehitys on erilainen (Sauli 2013), mutta tulonjakotilaston lapsiperheiden jakautumisesta eri perhevaiheisiin ei ole käytettävissä tarkempaa tietoa. Todennäköistä kuitenkin on, että KTK-kyselyyn ovat harvemmin vastanneet paitsi heikommassa sosioekonomisessa asemassa olevat myös vaikeassa taloudellisessa tilanteessa olevat vanhemmat. Tähän viittaa se, että toimeentulotukea kyselyä edeltäneen 12 kuukauden aikana saaneiden osuus on aineistossa selvästi pienempi (3,5 %) kuin lapsiperheissä keskimäärin (11 %) (Toimeentulotuki 2017, THL Tilastoraportti 1/2019 ja Tilastokeskus, Perheet 2017).

Huolimatta vastaajien valikoituneisuudesta aineiston avulla voidaan kuitenkin – aineiston rajoitukset huomioon ottaen – kuvata toimeentulon hankalaksi ja helpoksi kokevien perheiden sosioekonomisia ja -demografisia ominaisuuksia. Suuruutensa vuoksi aineisto antaa myös mahdollisuuden tarkastella toimeentulokokemusten yhteyttä vanhempien ja lasten hyvinvointia kuvaaviin tekijöihin, joista aineisto tarjoaa tietoa laajasti. On kuitenkin tärkeää huomata, että tästä aineistosta ei ole mielekäästä päätellä toimeentulo-ongelmien yleisyyttä lapsiperheissä tai edes 10–12-vuotiaiden koululaisten perheissä, eikä tuloksia voida yleistää kuvaamaan kaikkia alakoululaisten perheitä.

4 Toimeentulokokemukset ja vanhempien sosioekonominen ja -demografinen tausta

Seuraavaksi tarkastelemme millaisissa perheissä toimeentulo koetaan helpoksi tai hankalaksi vertaamalla toimeentulonsa helpoksi tai hankalaksi arvioineiden vastaajien sosioekonomisia ja -demografisia taustatekijöitä (taulukko 4). Kuten edellä todettiin, Kouluterveyskyselyn vanhempien aineistosta on vastaajien sosioekonomisesta ja -demografisesta taustasta saatavilla tietoja rajoitetusti; esimerkiksi tietoja vastaajan tuloista, asumismuodosta tai puolison pääasiallisesta toiminnasta ei ole käytettävissä.

Taulukko 4. Vastaajien sosioekonominen ja -demografinen tausta toimeentulokokemusten mukaan, %

	Kaikki	Menojen kattaminen tuloilla	
		helppoa	hankalaa
Koulutus***			
– enintään ammattikurssi tai työpaikkakoulutus	5	4	7
– ammatillinen tutkinto	41	38	52
– ammattikorkeakoulu- tai korkeakoulututkinto	55	58	41
Puolison koulutus***			
– enintään ammattikurssi tai työpaikkakoulutus	9	8	15
– ammatillinen tutkinto	49	47	58
– ammattikorkeakoulu- tai korkeakoulututkinto	42	45	27
Pääasiallinen toiminta***			
– ansiotyössä	82	85	68
– työtön tai lomautettu	5	3	12
– perhevapaalla tai hoitamassa omaa kotitaloutta	5	5	6
– opiskelija	4	3	7
– eläkkeellä	1	1	3
– muu	3	3	4
Ikä***			
– alle 40	31	30	36
– 40 tai yli	69	70	64
Perherakenne***			
– kahden vanhemman perhe	78	81	62
– yksinhuoltajaperhe	22	19	38
Perhekoko***			
– yksi lapsi	18	18	18
– kaksi lasta	45	47	39
– kolme tai useampia lapsia	37	36	43
Vanhemman syntyperä***			
– suomalaistaustainen	97	98	97
– ulkomaalaistaustainen, syntynyt Suomessa	1,2	1,1	1,4
– ulkomaalaistaustainen, syntynyt ulkomailla	1,4	1,2	1,8
N	29 335– 32 648	24 625– 26 630	4 599– 5 866

***Erot toimeentulon helpoksi ja hankalaksi kokevien välillä tilastollisesti erittäin merkitseviä, $p < 0.001$ (χ^2).

Vertailu tuo esiin selviä eroja toimeentulon helpoksi ja hankalaksi kokevien vastaajien välillä. Näin on siitakin huolimatta, että Kouluterveyskyselyyn osallistuneet vanhemmat ovat useammin hyvin koulutettuja ja hyvässä työmarkkina-asemassa, ja että menojen kattaminen tuloilla on vastaajille harvemmin hankalaa kuin muiden aineistojen valossa. Kuten jo on korostettu, tässä aineistossa ei sen valikoituneisuuden vuoksi ole syytä kiinnittää huomiota eri tekijöiden yleisyyteen (frekvenssiin) sinänsä, vaan tärkeitä ovat nimenomaan ryhmien väliset erot. Koska aineisto on suuri, prosentuaalisesti pienetkin erot ovat tilastollisesti erittäin merkitseviä.

Odotusten mukaisesti vähän koulutusta saaneiden osuus on suurempi ja korkeakoulutuksen saaneiden osuus pienempi toimeentulon hankalaksi kokevien kuin sen helpoksi kokevien keskuudessa: toimeentulo-ongelmia kokevissa perheissä vastaajilla on selvästi useammin enintään ammatillinen koulutus, kun taas toimeentulon helpoksi kokevista vastaajista yli puolella on korkeakoulutus. Koulutuserot näkyvät myös vastaajan puolison koulutuksessa, erityisesti siinä, että toimeentulon hankalaksi kokevien vastaajien puoliso on selvästi useammin vailla koulutusta.

Toimeentulokokemukset erottelevat vastaajia myös pääasiallisen toiminnan suhteen: toimeentulon hankalaksi kokevat vastaajat ovat harvemmin ansiotyössä ja useammin työttömiä tai työvoiman ulkopuolella. Toimeentulon hankalaksi kokevista vastaajista vain runsas kaksi kolmasosaa on ansiotyössä, työttömiä tai lomautettuja heistä on runsas kymmenesosa (12 %) ja työvoiman ulkopuolella joka kuudes (16 %). Toimeentulon helpoksi kokevista puolestaan valtaosa (85 %) on ansiotyössä, työttömänä tai lomautettuna on vain harva (3 %) eikä työvoiman ulkopuolellakaan kovin moni (9 %). Työvoiman ulkopuolella olevat vastaajat ovat molemmissa ryhmissä useimmin perhevapaalla, mutta toimeentulo-ongelmia kokevat vastaajat ovat yhtä usein myös opiskelijoita, joita puolestaan helposti toimeen tulevista on harva. Ryhmät poikkeavatkin myös ikärakenteeltaan niin, että toimeentulo-ongelmia kokevat ovat useammin alle 40-vuotiaita. Perherakenne on myös erilainen. Toimeentulo-ongelmia kokevat pienten koululaisten perheet ovat kaksi kertaa useammin yksinhuoltajaperheitä (38 %) kuin helposti toimeen tulevat perheet (19 %). Niissä on myös useammin ainakin kolme lasta.

Ulkomaalaistaustainen syntyperä ei tässä aineistossa näytä kovin vahvasti olevan yhteydessä vastaajien toimeentulokokemuksiin (taulukko 4). Tämä saattaa johtua siitä, että kyselyyn eivät ole vastanneet heikoimmassa sosioekonomisessa asemassa olevat ulkomaalaistaustaiset vanhemmat. Ulkomaalaistaustaisista äitivastaajista 69 prosenttia ja isävastaajista 50 prosenttia on syntynyt Euroopan maissa ja vain seitsemän prosenttia maissa, joista mahdollisesti on tultu Suomeen pakolaisina. Lisäksi kuitenkin ulkomaalaistaustaisista äideistä 18 prosentilla ja isistä 29 prosentilla syntymämaa sijoittuu luokkaan ”joku muu”, jossa on varsin erilaisia maita (kuten USA tai Kongo). Perheitä, joissa sekä äiti että isä olivat syntyneet muualla kuin Suomessa, oli aineistossa kolme prosenttia.

Äitien ja isien toimeentulokokemuksissa on jonkin verran eroja (liitetaulukko 2). Äidit arvioivat harvemmin (61 %) perheensä taloudellisen tilanteen hyväksi kuin isät (66 %) ja äidit myös arvioivat menojen kattamisen tuloilla hankalaksi hieman useammin (18 %) kuin isät (16 %). Tulos on samansuuntainen kuin Lapsiperheiden hyvinvointi ja palvelut (LPH) -tutkimuksessa, jossa äidit kokivat toimeentulon hankalaksi hieman useammin kuin isät sekä kahden vanhemman perheissä että yksinhuoltajaperheissä (Salmi ym. 2014).

Analysoimme edellä kuvattuja sosioekonomisia ja -demografisia taustatekijöitä logistisella regressio-analyysillä sen selvittämiseksi, miten ne ennustavat toimeentulon kokemista hankalaksi silloin, kun kaikki taustatekijät otetaan huomioon yhtä aikaa.¹¹

Taulukosta 5 nähdään, että suurin riski äideillä ja toiseksi suurin isillä toimeentulon kokemiseen hankalaksi on, jos perheessä on ollut työttömyyskokemuksia viimeksi kuluneen vuoden aikana. Isillä tätä suurempi riski on, jos isä itse oli vastaushetkellä työtön. Jos äidit ovat työvoiman ulkopuolella muista syistä kuin työttöminä tai perhevapaalla, riski toimeentulon kokemiseen hankalaksi kaksinkertaistuu, isilläkin lähes kaksinkertaistuu. Tähän ryhmään kuuluu opiskelijoita (äideistä 4 %, isistä 1 %), eläkkeellä olevia

¹¹ Taulukossa 5 esitetään sosioekonomisten ja -demografisten tekijöiden yhteys toimeentulon hankalaksi kokemiseen äideillä ja isillä odds ratioina (OR) tilastollisissa malleissa, joissa kaikki analyysissa olevat tekijät on vakioitu.

(äideistä 1 %, isistä 3 %) tai muista syistä työvoiman ulkopuolella olevia (äideistä ja isistä 3 %). Myös puolison vähäinen koulutus lisää riskiä jonkin verran, äideillä enemmän kuin isillä. Sen sijaan – ehkä vastoin odotuksia – vastaajan oma vähäinen koulutus lisää toimeentulon hankalaksi kokemisen riskiä vain melko vähän äideillä, isillä tämä yhteys ei ole merkitsevää. Toimeentulon kokemista hankalaksi ennustavat siis sekä äideillä että isillä samat sosioekonomiset tekijät, vahvimmin perheessä koettu työttömyys, oma työttömyys tai työelämän ulkopuolella oleminen – vaikkakin hieman eri tavoin äideillä ja isillä.

Taulukko 5. Sosioekonomisten ja -demografisten tekijöiden yhteys toimeentulon hankalaksi kokemiseen äideillä ja isillä. Odds ratio (OR) -kertoimet, logistinen regressioanalyysi, vakioitu (täysi) malli.*

	Äidit n=24 199		Isät n=4 094	
	OR	p	OR	p
Vastaajan koulutus enintään ammatillinen tutkinto enemmän kuin ammatillinen tutkinto	1.26 1	.004	1.17 1	.359
Puolison koulutus enintään ammatillinen tutkinto enemmän kuin ammatillinen tutkinto	1.81 1	.000	1.68 1	.002
Pääasiallinen toiminta työtön tai lomautettu perhevapaalla muu ei ansiotyössä oleva ansiotyössä	1.85 1.24 2.15 1	.000 .003 .000	2.98 - 1.86 1	.000 . .000
Työttömyyskokemuksia perheessä viimeksi kuluneen vuoden aikana kyllä ei	3.12 1	.000	2.54 1	.000
Ikä alle 40 40 tai yli	1.09 1	.027	1.19 1	.113
Perherakenne yksinhuoltajaperhe kahden vanhemman perhe	1.85 1	.000	1.32 1	.023
Lasten lukumäärä kolme tai useampia 0–2	1.49 1	.000	1.80 1	.000
R ²		0.078		0.066

*Jos OR-kertoimen arvo on suurempi kuin 1, selittävä muuttuja lisää selitettävän asian riskiä muiden tekijöiden ollessa vakioituina. ja jos OR-kertoimen arvo on pienempi kuin 1, selittävä muuttuja vähentää selitettävän asian riskiä. P-arvo kuvaa yhteyden tilastollista merkitsevyyttä: jos arvo on 0.05 tai korkeampi, yhteys ei ole tilastollisesti merkitsevää. Esimerkki: jos vastaaja on vastaushetkellä ollut työtön, se lähes kaksinkertaistaa äitien ja kolminkertaistaa isien riskin kokea toimeentulo hankalaksi, kun muut analyysissä mukana olevat tekijät on vakioitu.

Perherakenne on myös merkittävä toimeentulovaikeuksien ennustaja, äideillä kuitenkin eri tavoin kuin isillä (taulukko 5). Äideillä toimeentulovaikeuksia ennusti voimakkaimmin yksinhuoltajuus, isillä monilapsisuus. Eroa saattaa selittää se, että monilapsisten perheiden äidit ovat ehkä useammin kotiaitejä.¹² Muista tutkimuksista tiedetään myös, että yksinhuoltajaisät kokevat taloudellisia ongelmia yksinhuoltajaitejä harvemmin (Salmi ym. 2016a) – todennäköisesti siksi, että yksinhuoltajaisillä on parempi tulotaso kuin yksinhuoltajaäideillä (Sauli 2013). Vastaajan iällä ei ole toimeentulovaikeuksien kokemisen kannalta merkitystä silloin, kun muut sosioekonomiset ja -demografiset tekijät on otettu huomioon.

¹² Vastaajan puolison pääasiallisesta toiminnasta ei aineistossa ollut tietoa.

5 Toimeentulo-ongelmat ja vanhempien hyvinvointi

5.1 Erilaiset toimeentulokokemukset, erilaiset resurssit

Allardtin aineellisia oloja kuvaavalla Having-ulottuvuudella (ks. luku 2) arvioiden aineiston äidit ja isät ovat keskimäärin varsin hyvinvoivia: heistä valtaosa (82 %) arvioi toimeentulonsa olevan helppoa ja harvempi kuin joka viides (18 %) arvioi sen olevan hankalaa (taulukko 3). Valtaosalla äideistä ja isistä on vähintään ammatillinen koulutus ja he ovat ansiotyössä (taulukko 4). Kaikista vastaajista lähes kaksi kolmesta (62 %) pitää taloudellista tilannettaan erittäin hyvänä tai hyvänä, vajaa kolmannes (31 %) kohtalaisena (taulukko 6). Sosioekonomiset resurssit, kuten koulutustaso ja pääasiallinen toiminta, ovat kuitenkin melko erilaiset toimeentulon helpoksi tai hankalaksi kokevilla vastaajilla, kuten edellä todettiin (taulukko 4).

Myös muut Having-ulottuvuuden tekijät ovat yhteydessä vastaajien toimeentulokokemuksiin (taulukko 6). Arviot perheen taloudellisesta tilanteesta eroavat selvästi, mutta ei kuitenkaan aivan yksiselitteisesti toimeentulon helpoksi tai hankalaksi kokevilla vastaajilla. Toimeentulonsa hankalaksi arvioivista 40 prosenttia pitää taloudellista tilannettaan huonona, mutta enemmistö eli 56 prosenttia kohtalaisena ja 4 prosenttia jopa hyvänä. Toimeentulonsa helpoksi arvioivista kyllä selvä enemmistö (74 %) pitää taloudellista tilannettaan hyvänä, mutta neljännes (25 %) kuitenkin vain kohtalaisena, toki vain hyvin harva huonona.

Taulukko 6. Vastaajien Having-resursseja toimeentulokokemusten mukaan, %

	Kaikki	Menojen kattaminen tuloilla	
		helppoa	hankalaa
Perheen taloudellinen tilanne***			
– erittäin hyvä tai hyvä	62	74	4
– kohtalainen	31	25	56
– huono tai erittäin huono	7	0,4	40
Perheessä koettu työttömyyttä tai sen uhkaa viimeksi kuluneen vuoden aikana***			
– ei	85	88	69
– kyllä	15	12	31
Perhe saanut toimeentulotukea viimeksi kuluneen vuoden aikana***			
– ei	96,5	98	89
– kyllä (alle 4 kuukautta 1,7 %, pidempään 1,8 %)	3,5	2	11
Vastaaja pelännyt ruuan loppuvan ennen kuin perhe saa lisää rahaa***			
– ei	92	98	68
– kyllä	8	2	32
N	32 225– 32 575	26 261– 26 613	5 767– 5 860

***Erot toimeentulon helpoksi ja hankalaksi kokevien välillä tilastollisesti erittäin merkitseviä, $p < 0.001$ (Chi^2).

Having-ulottuvuus nostaa Allardtin hyvinvointiajattelussa esiin myös vakavan köyhyiden ja kurjuuden riskin. Niitä kuvaavat KTK-aineistossa kysymykset työttömyydestä, toimeentulotukeen turvautumisesta ja pelosta ruuan loppumisesta ennen kuin perhe saa lisää rahaa. Näistä vakavista toimeentulo-ongelmista työttömyyden kokeminen perheissä oli tavallisinta, työttömyyttä tai sen uhkaa oli kyselyyn vastaamista edeltä-

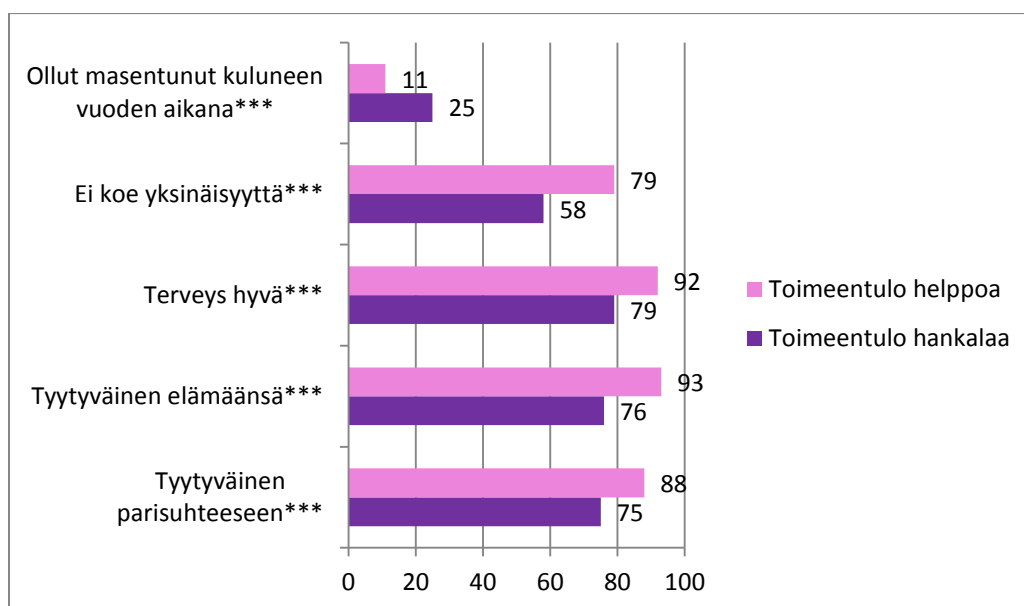
neen vuoden aikana koettu 15 prosentissa perheistä. Työttömyyskokemukset olivat lähes kolme kertaa yleisempiä toimeentulonsa hankalaksi kokevilla verrattuna toimeentulonsa helpoksi kokeviin. Ruuan loppumista oli pelännyt keskimäärin hieman alle kymmenesosa (8 %) vanhemmista. Kuitenkin peräti joka kolmas toimeentulon hankalaksi kokeva vanhempi oli pelännyt ruuan loppuvan; osuus oli 16-kertainen verrattuna toimeentulonsa helpoksi kokeviin. Toimeentulotukea oli saanut lyhytaikaisesti vajaa pari prosenttia perheistä, ja pidempään tukea saaneita oli saman verran. Toimeentulonsa hankalaksi kokevista vastaajista toimeentulotuen saajien osuus oli viisinkertainen verrattuna toimeentulonsa helpoksi kokeviin.

Kuten edellä todettiin, äidit arvioivat harvemmin perheensä taloudellisen tilanteen hyväksi kuin isät, ja äidit myös arvioivat menojen kattamisen tuloilla hankalaksi hieman useammin kuin isät (liitetaulukko 2). Työttömyyden kokemisen tai toimeentulotuen saamisen yleisyydessä ei juuri ole eroja äiti- ja isävastaajien perheissä, sen sijaan ruuan loppumisesta äidit ovat pelänneet useammin kuin isät (äideistä 8 %, isistä 5 %). Sekä toimeentulon helpoksi että hankalaksi kokevat äidit arvioivat isiä harvemmin perheen taloudellisen tilanteen hyväksi. Pelkoa ruuan loppumisesta toimeentulon hankalaksi kokevat äidit ovat tunteneet selvästi isiä useammin (33 % vs. 24 %), ja näitä pelkoja on äideillä ollut isiä useammin myös toimeentulon helpoksi kokevista vanhemmista, joskin tällaisia pelkoja heillä on varsin harvoin. (Liitetaulukko 3.)

5.2 Toimeentulon hankaluus kuormittaa vanhempia

THL:n Lapsiperheiden hyvinvointi ja palvelut -kyselyaineistosta tehty analyysi kertoi, että toimeentulo-ongelmat heikensivät monin tavoin lapsiperheiden hyvinvointia. Jos perheellä oli toimeentulo-ongelmia, vanhemmat kärsivät selvästi yleisemmin erittäin usein toistuvasta masennuksesta, ahdistuneisuudesta tai uupumuksesta, vaikkakin näitä kokemuksia oli harvalla vanhemmalla. Toimeentulon hankaluus heikensi tutkimuksen mukaan myös parisuhteen laatua ja heijastui kokemuksiin vanhemmuudesta. Jos toimeentulo oli hankalaa, vanhemmat olivat useammin huolissaan omasta jaksamisestaan, riittävyystään ja taidoistaan lastensa vanhempina. He myös menettivät useammin malttinsa lasten kanssa ja pitivät useammin hyväksyttävänä lapsen lievää kurittamista. Vanhempien huoli lapsista oli myös yleisempää niissä perheissä, joissa toimeentulo oli hankalaa. Tämä koski sekä huolta lapsen fyysisestä terveydestä että huolta elämäntavoista, tunne-elämästä, sosiaalisista suhteista, käyttäytymisestä ja oppimisesta. Toimeentulokokemusten yhteys vanhempien kokemuksiin parisuhteesta ja vanhemmuudesta sekä huoliin lapsesta oli tilastollisesti merkitsevä riippumatta siitä, oliko vastaajana äiti vai isä tai oliko kysymys alle kouluikäisten vai kouluikäisten lasten perheistä. (Salmi ym. 2016a.)

Toimeentulo-ongelmien vanhempia kuormittava merkitys käy selväksi myös tässä alakoululaisten vanhempien kokemuksia kuvaavassa KTK-aineistossa. Toimeentulon hankalaksi kokeminen on systemaattisesti yhteydessä erilaisiin vanhempien hyvinvointia kuvaaviin tekijöihin (kuvio 2). Toimeentulo-ongelmia kokevat vanhemmat olivat yli kaksi kertaa useammin kokeneet vähintään kahden viikon masennusjakson vastaushetkeä edeltäneen vuoden aikana – heistä joka neljäs oli kärsinyt masennuksesta. Kaikista vastaajista masennuskokemus oli 13 prosentilla, äideillä useammin (14 %) kuin isillä (10 %) (liitetaulukko 4). Nämä osuudet ovat pienempiä kuin vastaavan ikäisillä naisilla ja miehillä keskimäärin: FinTerveys 2017 -tutkimuksen mukaan 30–49-vuotiaista naisista vastaava masennuskokemus on ollut noin joka neljännellä, miehistä noin joka viidennellä (Suvisaari ym. 2018). Ero voi selittyä parisuhteen ja perheen suojaavalla vaikutuksella (Markkula ym. 2015). Perheellisyys näyttäisi siis keskimäärin suojaavan alakoululaisten vanhempia masennuskokemuksilta, mutta toimeentulo-ongelmat nostavat kuormituksen ikäryhmän keskitasolle.



***Erot toimeentulon helpoksi ja hankalaksi kokevien välillä tilastollisesti erittäin merkitseviä, $p < 0.001$ (Chi²).

Kuvio 2. Toimeentulokokemusten yhteys vanhempien hyvinvointia kuvaaviin tekijöihin, % vastaajista

Toimeentulon hankalaksi kokevat vanhemmat kokevat myös itsensä yksinäiseksi selvästi yleisemmin kuin ne vanhemmat, joilla ei ole toimeentulo-ongelmia: kun neljä viidestä vailla toimeentulo-ongelmia olevasta ei koskaan koe itseään yksinäiseksi, vain runsas puolet toimeentulo-ongelmia kokevista arvioi näin. Kaikista vanhemmista 76 prosenttia ei koskaan kokenut itseään yksinäiseksi, isät arvioivat näin useammin (81 %) kuin äidit (75 %) (liitetaulukko 4).

Valtaenemmistö vastaajista arvioi terveytensä hyväksi: terveytensä erittäin tai melko hyväksi arvioi noin 90 prosenttia sekä äideistä että isistä (liitetaulukko 4). Osuus on suurempi kuin vastaavan ikäisistä naisista ja miehistä keskimäärin. FinTerveys 2017 -tutkimuksen mukaan 30–49-vuotiaista naisista terveytensä arvioi hyväksi tai melko hyväksi 75–82 prosenttia, miehistä 73–80 prosenttia (Koskinen ym. 2018a). Ero voi selittyä vastaajien keskimääräistä paremmalla koulutustasolla: FinTerveys-tutkimuksessa on havaittu, että terveyden kokeminen hyväksi on sitä yleisempää mitä enemmän vastaajalla on koulutusta (Koskinen ym. 2018b). Vaikka selvä enemmistö vastaajista arvioi terveytensä hyväksi riippumatta toimeentulokokemuksista, silti toimeentulon hankalaksi kokevat tekivät tämän arvion huomattavasti harvemmin (79 % vs. 92 %). Valtaosa alakoululaisten vanhemmista on myös tyytyväisiä parisuhteeseensa ja elämäänsä riippumatta toimeentulokokemuksista, mutta toimeentulo-ongelmat heijastuvat kuitenkin selvästi tyytyväisyyteen: vanhemmista, joilla oli hankaluuksia saada tulot riittämään menoihin, vain kolme neljästä oli tyytyväinen elämäänsä ja parisuhteeseensa, kun toimeentulonsa helpoksi kokevista noin yhdeksän kymmenestä oli tyytyväisiä.

Toimeentulon hankalaksi kokemisen yhteys tässä tarkasteltuihin hyvinvointia kuvaaviin tekijöihin on samalla tavalla systemaattisesti kielteinen sekä äideillä että isillä (taulukko 7). Lapsiperheiden hyvinvointi ja palvelut (LPH) -tutkimuksessa havaittiin, että eräiden muiden tekijöiden kohdalla toimeentulonsa hankalaksi kokevat äidit kuormittuivat enemmän kuin isät: äidit olivat isiä useammin huolissaan omasta jaksamisestaan vanhempana, kokivat useammin syyllisyyttä riittämättömydestään vanhempana ja epäilivät useammin vanhemmuustaitojaan. Äidit kantoivat myös isiä useammin huolta lapsen fyysisestä terveydestä, elämäntavoista, tunne-elämästä ja sosiaalisista suhteista. (Salmi ym. 2016a.)

Taulukko 7. Toimeentulokokemusten yhteys äitien ja isien hyvinvointia kuvaaviin tekijöihin, % vastaajista

	Menojen kattaminen tuloilla			
	Äidit		Isät	
	helppoa	hankalaa	helppoa	hankalaa
Ollut masentunut viimeksi kuluneen vuoden aikana***	11	25	8	21
Ei koe yksinäisyyttä***	78	58	85	63
Terveys hyvä***	92	79	93	79
Tyytyväinen elämäänsä***	93	77	93	68
Tyytyväinen parisuhteeseen ¹ ***	88	75	88	76
N	(21 149)	(4 089)	(3 617)	(607)
	22 660–	5 107–	3 877–	737–
	22 703	5 117	3 896	742

***Erot toimeentulon helpoksi ja hankalaksi kokevien välillä tilastollisesti erittäin merkitseviä, $p < 0.001$ (χ^2).

¹ Vain parisuhteessa olevat (ei parisuhteessa $n = 2\,966$ koko aineistossa).

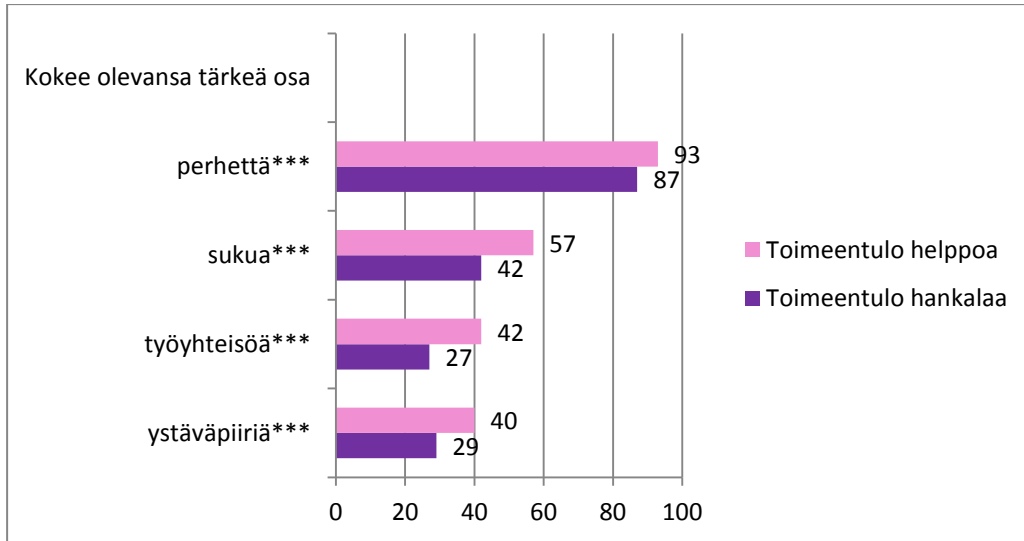
Kuten edellä kuvattiin, myös tässä aineistossa äidit arvioivat menojen kattamisen tuloilla hankalaksi useammin (18 %) kuin isät (16 %) ja äidit arvioivat myös harvemmin (61 %) perheensä taloudellisen tilanteen hyväksi kuin isät (66 %). Tässä aineistossa vanhempien hyvinvointia kuvaavat tekijät ovat kuitenkin erilaisia kuin LPH-tutkimuksessa, eivätkä toimeentulokokemusten yhteydet näihin hyvinvointitekijöihin ole yhtä yksiselitteisesti yhteydessä vanhemman sukupuoleen (taulukko 7). Sekä toimeentulon hankalaksi että helpoksi kokevilla äideillä oli ollut useammin masennusjakso ja he olivat kokeneet useammin yksinäisyyttä kuin isät. Toisaalta toimeentulon hankalaksi kokevat äidit olivat selvästi useammin tyytyväisiä elämäänsä kuin isät, kun taas toimeentulon helpoksi kokevien äitien ja isien välillä tässä ei ollut eroa. Terveystilansa äidit ja isät arvioivat hyväksi yhtä usein ja he olivat myös jokseenkin yhtä usein tyytyväisiä parisuhteeseensa sekä toimeentulon helpoksi että hankalaksi kokevissa perheissä. Keskimäärin alakoululaisten vanhempien tyytyväisyys elämäänsä ja parisuhteeseensa sekä arviot terveydestään eivät vaihtelee sukupuolen mukaan (liitetaulukko 4).¹³ Toimeentulon hankalaksi kokevista vanhemmista isät ovat kuitenkin äitejä harvemmin tyytyväisiä elämäänsä. Kaikki äidit puolestaan ovat useammin kuin isät olleet masentuneita ja kokevat yksinäisyyttä, ja erot sukupuolten välillä säilyvät riippumatta siitä kokeeko äiti toimeentulon helpoksi vai hankalaksi.

5.3 Toimeentulon hankaluus vähentää vanhempien kokemusta yhteisöllisyydestä

Allardt korostaa hyvinvoinnin rakentumisessa sosiaalisten suhteiden merkitystä (Loving), jota kuvataan muun muassa suhteilla perheeseen, sukuun, ystäviin ja työtovereihin. Alakoululaisten vanhemmille perhe on ylivoimaisesti tärkein yhteisö, valtaosa vanhemmista kokee olevansa tärkeä osa perhettään (kuvio 3). Sukuun tuntee tärkeänä osana kuuluvansa hieman yli puolet, ystäväpiiriin ja työyhteisöön noin kaksi viidestä vanhemmasta.

Toimeentulokokemukset heijastuvat varsin selvästi siihen miten moni kokee olevansa tärkeä osa näitä yhteisöjä: toimeentulon hankalaksi kokevat tuntevat paljon harvemmin itsensä tärkeäksi osaksi varsinkin sukua. He kokevat myös lähes puolta harvemmin olevansa tärkeä osa työyhteisöä, mikä osittain selittyy sillä, että he ovat työttömiä useammin kuin toimeentulonsa helpoksi kokevat vanhemmat. Myös itsensä tunteminen tärkeäksi osaksi ystäväpiiriä on toimeentulon hankalaksi kokevilla selvästi harvinaisempaa. (Kuvio 3.)

¹³ Äidit arvioivat kuitenkin terveytensä erittäin hyväksi harvemmin (37 %) kuin isät (42 %) (liitetaulukko 4).



***Erot toimeentulon helpoksi ja hankalaksi kokevien välillä tilastollisesti erittäin merkitseviä, $p < 0.001$ (Chi^2).

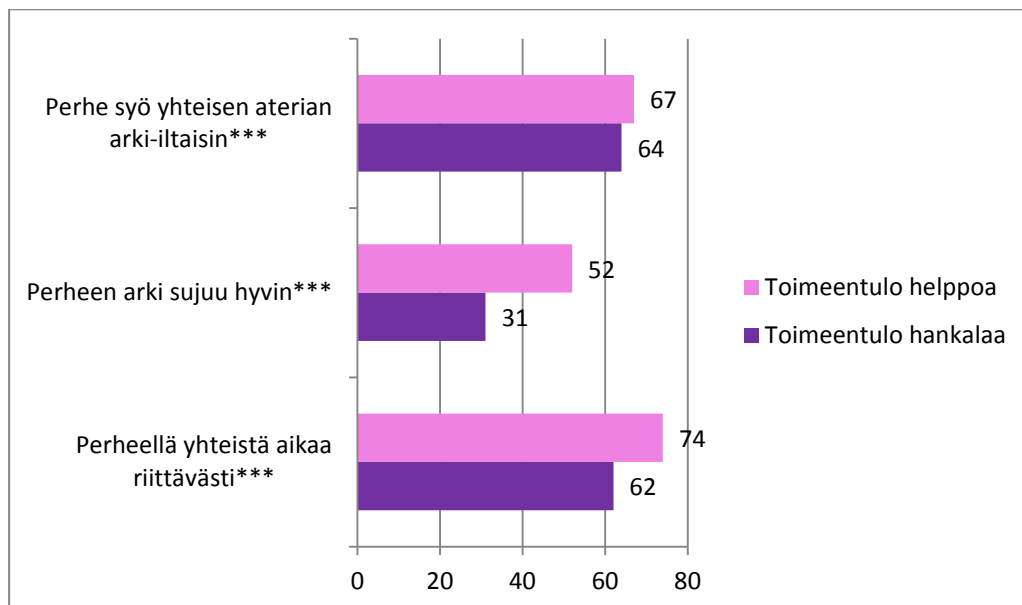
Kuvio 3. Vanhempien kokemus kuulumisesta yhteisöihin toimeentulokokemusten mukaan, % vastaajista

Äidit kokevat isää hieman useammin olevansa tärkeä osa perhettä (93 % vs. 89 %) ja sukua (55 % vs. 51 %). Ystäväpiiriin tärkeäksi osaksi äidit kokevat itsensä selvästi useammin (40 %) kuin isät (31 %), kun taas isät tuntevat jonkin verran useammin (43 %) olevansa tärkeä osa työyhteisöä kuin äidit (39 %). Isät mainitsevatkin työyhteisön useammin kuin ystäväpiiriin, kun taas äidit mainitsevat nämä kaksi yhteisöä jokseenkin yhtä usein. (Liitetaulukko 6.) Sekä äidit että isät kokevat huomattavasti harvemmin itsensä tärkeäksi osaksi yhteisöjä silloin, kun toimeentulo on perheessä hankalaa (liitetaulukko 7).

6 Toimeentulo-ongelmat perheen arjessa ja yhteistoiminnassa

6.1 Toimeentulo-ongelmat kuormittavat perheen arkea

Toimeentulokokemukset heijastuvat myös vanhempien arvioihin perheen arjesta (kuvio 4). Noin kahdessa kolmesta perheestä vanhemmat kertovat perheen syövän yhteisen aterian kaikkina arki-iltoina, eikä tässä ole kovin suurta eroa toimeentulokokemusten mukaan. Äidit kertovat isiä useammin yhteisistä arkiaterioista sekä toimeentulon helpoksi että hankalaksi kokevissa perheissä (liitetaulukko 9). Sen sijaan toimeentulon hankalaksi kokevat vanhemmat ovat selvästi harvemmin sitä mieltä, että perheellä on riittävästi yhteistä aikaa. Vielä suurempi ero on käsityksissä perheen arjen sujumisesta: harvempi kuin joka kolmas heistä arvioi perheen arjen sujuvan hyvin, kun toimeentulonsa helpoksi kokevista näin arvioi hieman yli puolet. Toimeentulon hankalaksi kokevat isät arvioivat äitejä harvemmin perheen arjen sujuvan hyvin ja perheellä olevan riittävästi yhteistä aikaa. Toimeentulon helpoksi kokevissa perheissä näissä arvioissa ei ollut eroa äitien ja isien välillä. (Liitetaulukko 5.)



***Erot toimeentulon helpoksi ja hankalaksi kokevien välillä tilastollisesti erittäin merkitseviä, $p < 0.001$ (Chi^2).

Kuvio 4. Toimeentulokokemusten yhteys vanhempien arvioon perheen arjesta, % vastaajista

6.2 Toimeentulo-ongelmat heijastuvat vanhempien osallisuuteen lapsen asioissa

Toimeentulovaikkeudet heikentävät vanhempien hyvinvointia monin tavoin, joten voidaan olettaa, että ne heijastuvat myös vanhemman osallistumiseen lapsen elämään ja asioihin.

Vanhempien osallisuutta lapsen elämässä ja tietämystä lapsen asioista lähestymme eri näkökulmista (taulukko 8): Tietääkö vanhempi mitä lapsi tekee vapaa-aikana ja miten tällä menee koulussa? Pitääkö vanhempi lapsen koulunkäyntiä tärkeänä ja auttaako lasta koulutehtävissä tarvittaessa? Oliko viidesluokka-

laisen lapsen vanhempi mukana lapselle tehdyssä laajassa terveystarkastuksessa?¹⁴ Arvioiko vanhempi lapsen syövän terveellisesti (mitattuna hedelmien ja kasvien syömisen useudella), tukeeko vanhempi lapsen liikkumista liikkumalla hänen kanssaan, ja millaiseksi vanhempi arvioi lapsen terveydentilan? Tässä yhteydessä tarkastelemme myös vanhempien arviota siitä, onko lasta kiusattu koulussa ja sitä, tietävätkö vanhemmat mielestään lapsen asioiden käsittelystä koulussa.

Taulukko 8. Vanhemman osallisuutta lapsen elämässä kuvaavia tekijöitä toimeentulokokemusten mukaan, % vastaajista

	Kaikki	Menojen kattaminen tuloilla	
		helppoa	hankalaa
Vanhempi tietää hyvin mitä lapsi tekee vapaa-aikana***	76	77	73
Vanhempi tietää hyvin miten lapsella menee koulussa***	75	77	67
Vanhempi pitää lapsen koulunkäyntiä erittäin tärkeänä***	93	94	91
Vanhempi auttaa lasta läksyjen tekemisessä tarvittaessa*** (täysin samaa mieltä vastanneet)	84	86	79
Vanhempi on osallistunut lapsen laajaan terveystarkastukseen ^{1**}	71	71	68
Lapsi syö terveellisesti***			
– hedelmiä, marjoja useina päivinä viikossa	72	74	66
– kasviksia useina päivinä viikossa	72	74	67
Vanhempi liikkuu lapsen kanssa usein***	30	31	24
Vanhempi arvioi lapsen terveydentilan erittäin hyväksi***	65	67	53
Lapsen kiusaaminen koulussa***			
– on kiusattu	26	24	32
– vanhempi ei tiedä onko kiusattu	3	3	5
Vanhempi ei tiedä onko lapsen asioita käsitelty koulun moniammatillisessa työryhmässä***	18	17	20
N	(15 442) 32 363– 32 688	(12 567) 26 342– 26 612	(2 767) 5 799– 5 862

***Erot toimeentulon helpoksi ja hankalaksi kokevien välillä tilastollisesti erittäin merkitseviä, $p < 0.001$ (χ^2).

**Erot toimeentulon helpoksi ja hankalaksi kokevien välillä tilastollisesti merkitseviä, $p < 0.01$ (χ^2).

¹ Vain vanhemmat, joiden lapsi on 5. luokalla (koko aineistossa $n=15\ 541$).

Selvä enemmistö kaikista vanhemmista kertoo tietävänsä hyvin mitä lapsi tekee vapaa-aikana ja miten lapsella menee koulussa (taulukko 8). Lähes kaikki vanhemmat myös pitävät lapsen koulunkäyntiä erittäin tärkeänä ja valtaenemmistö auttaa tarpeen tullen lasta läksyjen tekemisessä. Kaikissa näissä asioissa osuus on kuitenkin pienempi silloin, kun toimeentulo koetaan hankalaksi. Suuri ero on siinä, että hankalaksi toimeentulon kokevista vanhemmista vain kaksi kolmesta arvioi tietävänsä hyvin miten lapsella menee koulussa, kun toimeentulon helpoksi kokevista vanhemmista näin sanoo useampi kuin kolme neljästä.

Sama yhteys näkyy myös raportoinnissa lapsen terveellisestä syömisestä ja vanhemman liikkumisesta lapsen kanssa: se on harvinaisempaa perheissä, joissa toimeentulo on hankalaa. Lisäksi lapsen terveydentilan arvioi erittäin hyväksi vain joka toinen toimeentulon hankalaksi kokeva vastaaja, kun toimeentulon helpoksi kokevista vastaajista näin arvioi kaksi kolmesta. Vastaaja myös osallistui lapsen terveystarkastukseen hieman harvemmin toimeentulon hankalaksi kokevissa perheissä, vaikkakin selvä enemmistö vanhemmista on terveystarkastuksessa mukana.

¹⁴ Vanhemmat kutsutaan mukaan lapselle 5. luokalla tehtävään laajaan terveystarkastukseen.

Vanhemman sukupuoli näyttäisi olevan yhteydessä moneen lapsen hyvinvoinnista annettuun arvioon (liitetaulukko 8). Äidit arvioivat isiä selvästi useammin tietävänsä hyvin mitä lapsi tekee vapaa-aikana ja miten lapsella menee koulussa. Äidit myös raportoivat useammin auttavansa lasta läksyjen teossa ja lapsen syövän terveellisesti. Äidit ovat selvästi isiä useammin mukana lapsen terveystarkastuksissa. Sen sijaan isät arvioivat äitejä useammin, että lapsen terveydentila on erittäin hyvä ja he kertovat hieman äitejä useammin liikkuvansa lapsen kanssa usein.

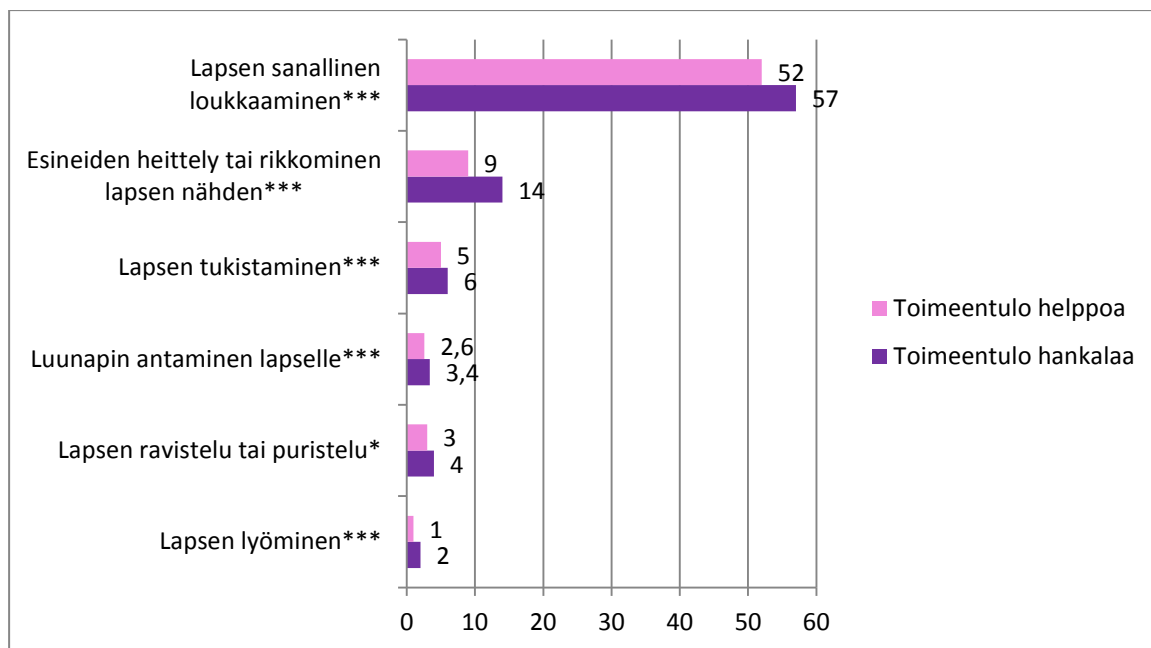
Monilta osin äitien ja isien välinen ero säilyy erilaisia toimeentulokokemuksia omaavissa perheissä: erot äitien ja isien välillä ovat toimeentulotilanteesta riippumatta selvät arvioissa tietämyksestä lapsen vapaa-ajan toiminnasta ja koulun sujumisesta sekä läksyissä auttamisessa (liitetaulukko 9). Myös arviot lapsen terveydentilasta ja terveellisestä syömisestä ovat äideillä ja isillä erilaiset riippumatta toimeentulokokemuksista. Isät raportoivat liikkuvansa lapsen kanssa usein hieman useammin kuin äidit kaikissa perheissä. Äitien osallistuminen lapsen terveystarkastukseen on jokseenkin yhtä tavallista sekä toimeentulon helpoksi että hankalaksi kokevissa perheissä, runsas 70 prosenttia äideistä on mukana. Isät ovat kaikissa perheissä mukana harvemmin kuin äidit, mutta toimeentulon helpoksi kokevista isistä yli puolet (58 %) ja toimeentulon hankalaksi kokevista isistä alle puolet (48 %) kertoo olleensa mukana lapsen terveystarkastuksessa.

Taulukossa 8 kuvatuista asioista lapsen hyvinvointiin ja sosiaaliin suhteisiin vakavasti vaikuttava tekijä on kiusatuksi tuleminen koulussa. Aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että toimeentulo-ongelmia kokevien perheiden lapset joutuvat kiusatuksi muita useammin (PeLa 2018 ja 2015, Hakovirta & Rantalaiho 2012, Salmi ym. 1996). Myös Kouluterveyskyselyyn vastanneet 10–12-vuotiaiden koululaisten vanhemmat raportoivat selvästi useammin, että lasta on kiusattu koulussa, jos perheen toimeentulo on hankalaa (32 %) kuin jos se on helppoa (24 %). Toimeentulon hankalaksi kokevissa perheissä vanhemmat myös useammin kertovat, että he eivät tiedä onko lasta kiusattu, vaikka näin raportoivia on vähän. Samoin toimeentulo-ongelmia kokevat vanhemmat raportoivat useammin, että he eivät tiedä onko lapsen asioita käsitelty koulun moniammatillisessa työryhmässä; tietämättömiä tästä on joka kuudes toimeentulon helpoksi kokeva mutta joka viides toimeentulon hankalaksi kokeva vanhempi.

Isät (5 %) ovat äitejä (3 %) hieman useammin tietämättömiä lapsen mahdollisesta kiusaamisesta koulussa (liitetaulukko 8). Näin on sekä helposti että hankalasti toimeentulevissa perheissä (liitetaulukko 9). Toimeentulo-ongelmia kokevat isät kuitenkin arvioivat äitejä hieman useammin, että lasta ei ole kiusattu. Isien ja äitien välinen ero on samansuuntainen mutta suurempi siinä, tietääkö vanhempi lapsen asioita käsitellyn koulun moniammatillisessa työryhmässä (liitetaulukko 10 ja 11).

6.3 Toimeentulon hankaluus lisää kielteisten toimintatapojen riskiä perheessä

Perheen arjen sujuminen, riittävä yhteinen aika ja vanhempien osallisuus lapsen elämässä kuvaavat kukin osaltaan perheen yhteistoimintaa. Kärjistetyksi sitä kuvaa myös kysymys lapseen ainakin kerran viimeksi kuluneen vuoden aikana kohdistuneesta vanhemman tai vanhemman puolison sanallisesta tai fyysisestä väkivallasta (kuvio 5). Sanallisesti lasta on loukannut hieman yli puolet vanhemmista, esineisiin purettua väkivaltaa on harjoittanut joka kymmenes vanhempi. Lapsen fyysisesti kohdistuneet teot ovat harvinaisia, niitä on tehnyt 3–6 prosenttia vanhemmista. Sekä sanallista, esineisiin purettua että lapseen kohdistunutta väkivaltaa ovat tehneet jonkin verran useammin ne vanhemmat, joiden perheellä on toimeentulo-ongelmia. Äitien ja isien välillä ei ole suuria eroja fyysisen väkivallan ilmoittamisessa, sen sijaan isät ovat sekä toimeentulon helpoksi että hankalaksi kokevissa perheissä useammin sitä mieltä, että sanallista loukkaamista ei ole esiintynyt (liitetaulukko 9).



***Erot toimeentulon helpoksi ja hankalaksi kokevien välillä tilastollisesti erittäin merkitseviä, $p < 0.001$ (Chi^2).

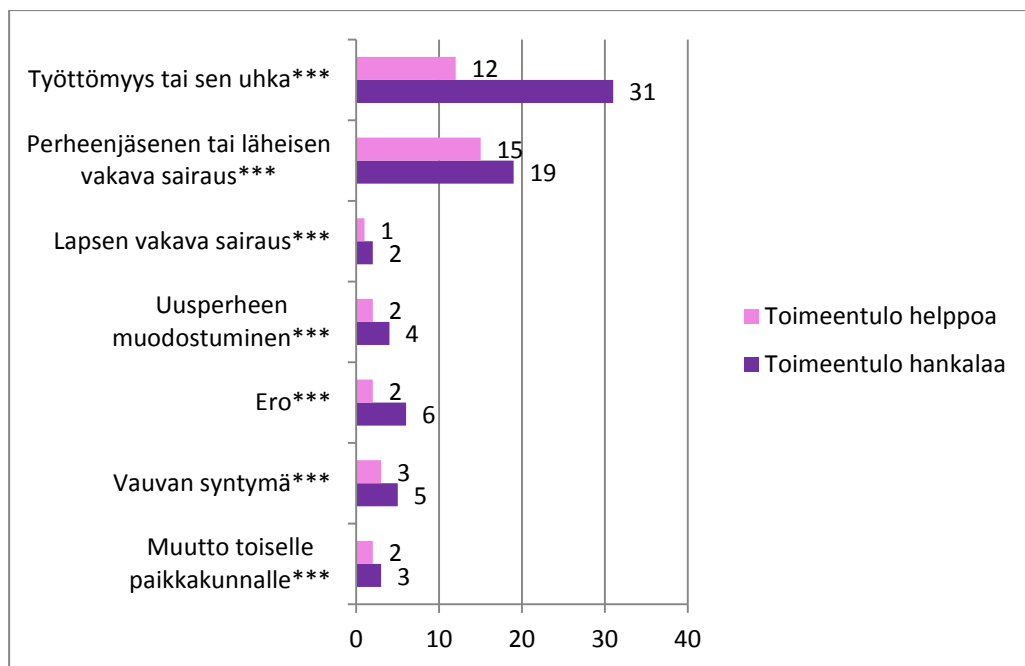
*Erot toimeentulon helpoksi ja hankalaksi kokevien välillä tilastollisesti melkein merkitseviä, $p < 0.05$ (Chi^2).

Kuvio 5. Lapsen viimeksi kuluneen vuoden aikana perheessä kohdistunut väkivalta toimeentulokokemusten mukaan, % vastaajista

6.4 Toimeentulo-ongelmia kokevissa perheissä useammin elämäntilanteen muutoksia

Toimeentulo-ongelmat ovat selvästi yhteydessä perheen viimeksi kuluneen vuoden (vastaushetkeä edeltäneiden 12 kuukauden) aikana kokemiin elämäntilanteen muutoksiin (kuvio 6). Kuten jo edellä todettiin, työttömyyttä tai sen uhkaa oli vastaamista edeltäneenä vuotena koettu lähes kolme kertaa useammin perheissä, joissa oli toimeentulo-ongelmia. Niistä lähes kolmanneksessa oli työttömyyden tai sen uhan kokemuksia, kun toimeentulon helpoksi kokevissa perheissä niitä oli noin joka kymmenennellä.

Perheenjäsenen tai läheisen henkilön vakava sairaus on varjostanut noin joka kuudennen perheen elämää; tämäkin kokemus on yleisempi toimeentulo-ongelmista kärsivissä perheissä. Muita muutoksia raportoidaan kaiken kaikkiaan melko vähän, mutta nekin ovat systemaattisesti yleisempiä toimeentulon hankalaksi kokevissa perheissä. Sekä lapsen vakava sairaus, uuden lapsen syntymä, vanhempien ero tai uusperheen muodostuminen että muutto toiselle paikkakunnalle ovat taloudellisesti kuormittavia elämäntilanteita.



***Erot toimeentulon helpoksi ja hankalaksi kokevien välillä tilastollisesti erittäin merkitseviä, $p < 0.001$ (χ^2).

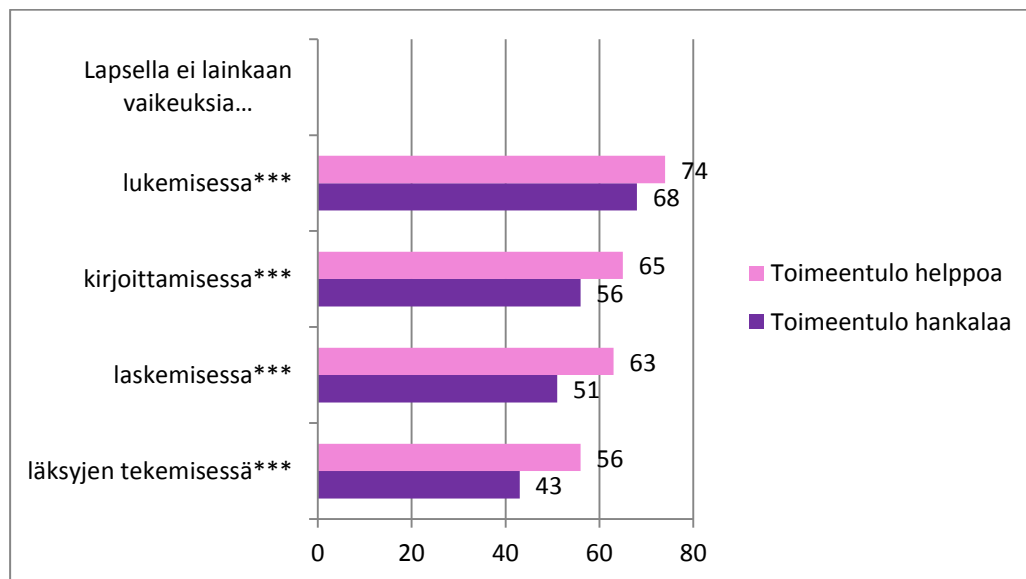
Kuvio 6. Toimeentulokokemusten yhteys perheessä viimeksi kuluneen vuoden aikana tapahtuneisiin muutoksiin, % vastaajista

7 Toimeentulo-ongelmat heijastuvat lapsen toimintamahdollisuuksiin ja tukipalvelujen saamiseen

7.1 Toimeentulon hankaluus vaikeuttaa lapsen koulunkäynnin sujumista ja harrastamista

Kaikki edellä kuvatut vanhempien, lapsen ja perheen hyvinvoinnin elementit tai niiden puutteet luovat osaltaan edellytyksiä lapsen toimintamahdollisuuksille. Seuraavaksi tarkastelemme Allardtin Doing-olottuvuuden näkökulmasta perheen toimeentulokokemusten heijastumista lapsen koulunkäyntiin ja harrastamiseen.

Perheen toimeentulovaikkeudet ovat selvästi yhteydessä vanhempien arvioon lapsen koulunkäynnin sujumisesta ilman vaikeuksia (kuvio 7). Perheissä, joille toimeentulo on helppoa, kolme neljästä vanhemmas-ta arvioi, ettei lapsella ole lainkaan vaikeuksia lukemisessa, kun toimeentulon hankalaksi kokevissa perheissä vain kaksi kolmesta vanhemmasta tekee saman arvion. Laskemisen ja kirjoittamisen hallitseminen vaikeuksista arvioidaan harvinaisemmaksi, mutta vaikeuksista niistä arvioi lapsensa selviytyvän lähes kaksi kolmesta toimeentulonsa helpoksi kokevista vanhemmasta mutta vain noin puolet toimeentulon hankalaksi kokevista. Läksyjen hoitamisen arvioi sujuvan vaikeuksista reilu puolet helposti toimeentulevien perheiden vanhemmista, mutta vain kaksi viidestä hankalassa toimeentulotilanteessa olevien perheiden vanhemmista.

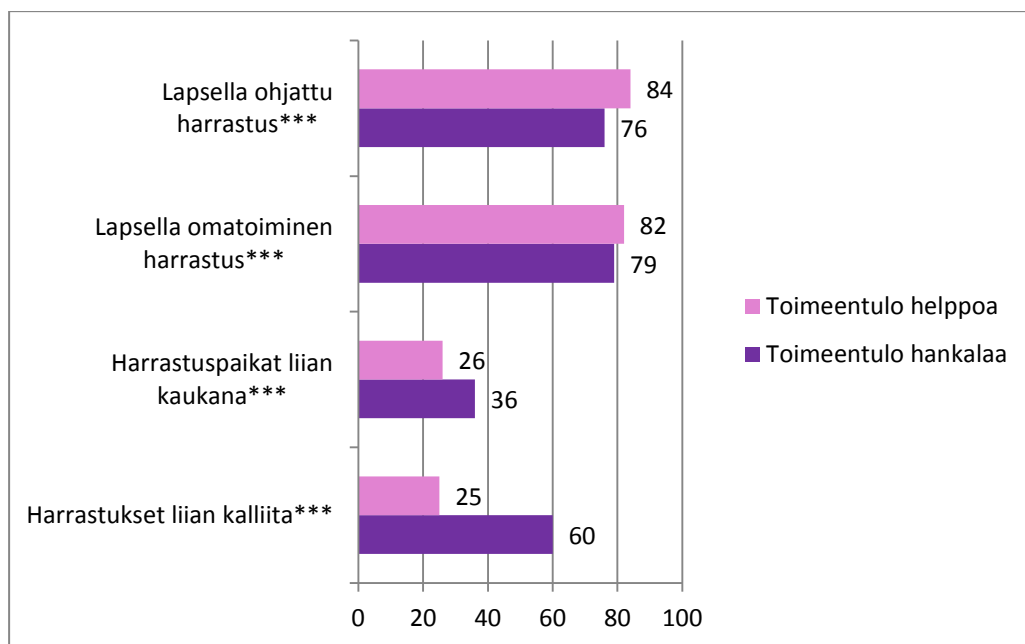


***Erot toimeentulon helpoksi ja hankalaksi kokevien välillä tilastollisesti erittäin merkitseviä, $p < 0.001$ (Chi^2).

Kuvio 7. Vanhemman arvio lapsen koulunkäynnin sujumisesta toimeentulokokemusten mukaan, % vastaajista

Aiemman tutkimuksen mukaan menojen kattamisen hankaluus näkyy perheissä muun muassa mahdollisuuksissa kustantaa lapsille maksullisia harrastuksia (Salmi ym. 2014), vaikka lasten harrastukset ovatkin niitä menoja, joista perheissä viimeiseksi tingitään (Salmi ym. 1996). Myös tässä aineistossa ohjattu, usein siis maksullinen, liikunta- tai kulttuuriharrastus on harvemmin toimeentulo-ongelmista kärsivien perheiden lapsilla kuin toimeentulon helpoksi kokevien perheiden lapsilla (kuvio 8). Toimeentulon hankalaksi kokevien perheiden vanhemmat raportoivatkin yli kaksi kertaa useammin, että lasta kiinnostavat harrastukset

ovat liian kalliita. He asuvat myös useammin asuinalueilla, joilta on liian pitkä matka harrastuksiin, ja lapsen harrastusmahdollisuudet ovat siksi huonot. Ehkä siksi myös lasten omatoiminen harrastaminen on toimeentulo-ongelmia kokevissa perheissä hieman vähäisempää, vaikka ero ei ole yhtä suuri kuin ohjattujen harrastusten kohdalla.



***Erot toimeentulon helpoksi ja hankalaksi kokevien välillä tilastollisesti erittäin merkitseviä, $p < 0.001$ (Chi²).

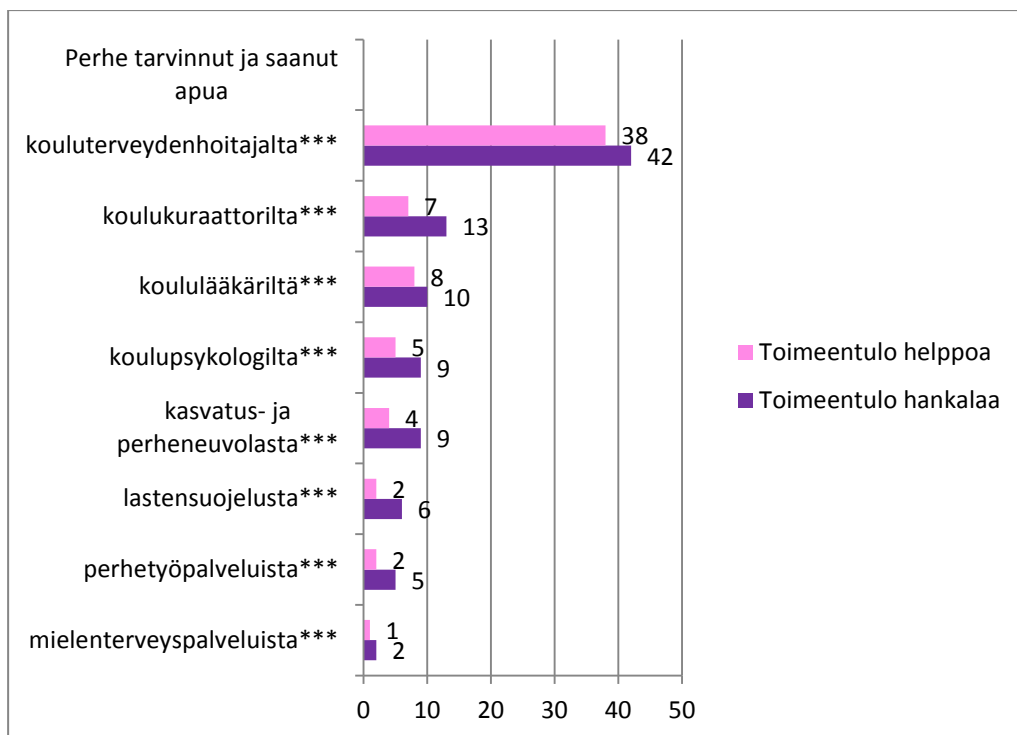
Kuvio 8. Lapsen harrastaminen toimeentulokokemusten mukaan, % vastaajista

Edellä ilmeni, että isät raportoivat äitejä harvemmin tietävänsä hyvin miten lapselle menee koulussa. Silti isät arvioivat äitejä useammin, että lapsella ei ole lainkaan vaikeuksia laskemisessa tai kirjoittamisessa (liitetaulukko 8). Sukupuolten välistä eroa on myös siinä, että äitien mielestä lapsen harrastusmahdollisuudet ovat huonot useammin kuin isien, ja isät myös raportoivat useammin lapsella olevan omaehtoinen harrastus. Nämä sukupuolten väliset erot ilmenevät sekä toimeentulon helpoksi että hankalaksi kokevissa perheissä (liitetaulukko 9).

7.2 Toimeentulokokemukset ja hyvinvointia tukevien palvelujen saaminen

Hyvinvoinnin Doing-ulottuvuudella tarkastelemme myös sitä miten erilaisessa taloudellisessa tilanteessa olevat perheet yhtäältä ovat käyttäneet lasten ja perheen hyvinvointia tukevia palveluja (kuvio 9), ja toisaalta onko palvelua saatu tarvittaessa (kuvio 10). Palvelujen käyttö kuvaa lapsen ja perheen tuen tarvetta ja toisaalta niiden saatavuus on yhteydessä lasten ja vanhempien nykyisiin ja tuleviin mahdollisuuksiin mielekkääseen toimintaan.

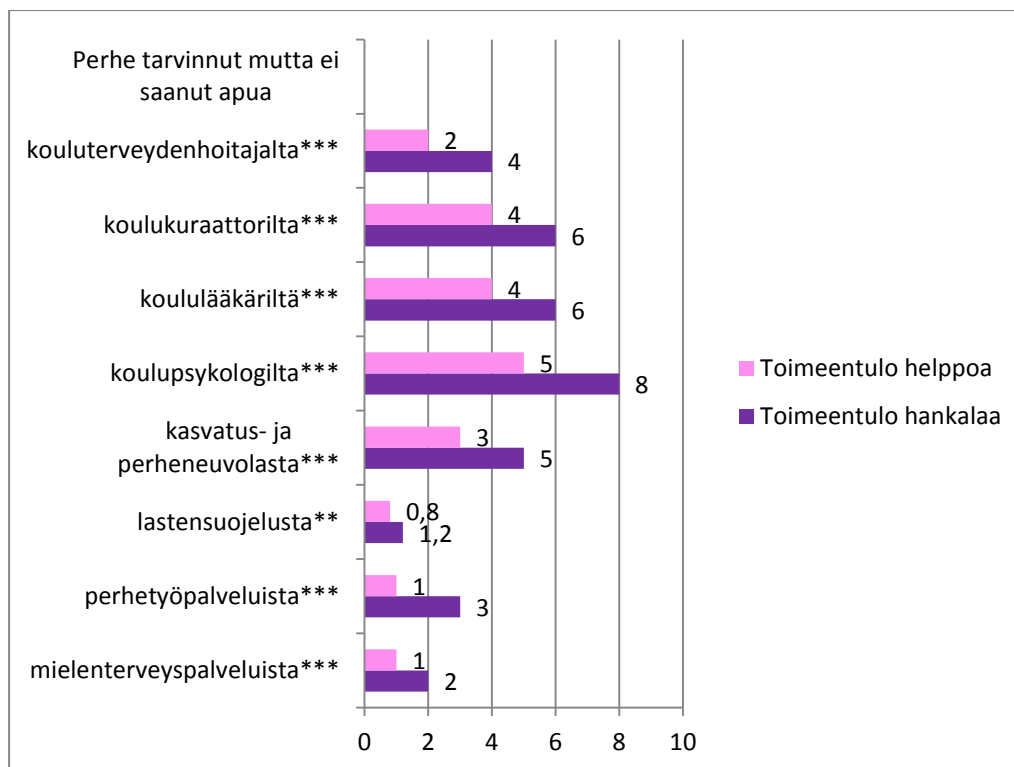
Kokemus toimeentulon helpoudesta tai hankaluudesta näyttää asettavan perheet erilaiseen asemaan kaikkien tarkasteltujen palvelujen suhteen (kuvio 9). Toimeentulo-ongelmia kokevien perheiden lapset ovat tarvinneet ja saaneet useammin kouluterveydenhoitajan, koulukuraattorin, koululääkärin ja koulupsykologin sekä myös kasvatus- ja perheneuvolan, lastensuojelun ja perhetyön palveluja samoin kuin mielenterveyspalveluja.



***Ero toimeentulon helpoksi ja hankalaksi kokevien välillä tilastollisesti erittäin merkitsevä, $p < 0.001$ (Chi²).

Kuvio 9. Hyvinvointia tukevien palvelujen käyttö toimeentulokokemusten mukaan: perhe on tarvinnut ja saanut apua lapsen asioissa, % vastaajista

Kaikkiaan melko harva perhe kertoo, että ei ole tarvitessaan saanut palvelua (kuvio 10). Palvelu on kuitenkin jäänyt saamatta selvästi useammin silloin, jos perheessä on toimeentulo-ongelmia kaikkien palvelujen kohdalla. Huomiota kiinnittää se, että vaille tarvitsemiaan koulupsykologin palveluita lapselleen kertoo jääneensä toimeentulo-ongelmista kärsivien perheiden vanhemmista lähes yhtä suuri osuus kuin on niitä tarvitessaan saanut, mielenterveyspalveluita vaille on jäänyt yhtä suuri osuus kuin on niitä saanut, ja kotipalveluita olisi tarvinnut kaksi kertaa useampi perhe kuin on niitä saanut. Samansuuntaisia tuloksia toimeentulokokemusten yhteydestä palvelujen saatavuuteen ja palveluista saadun tuen riittävyyteen saatiin kaikki lapsiperheet kattavassa Lapsiperheiden hyvinvointi ja palvelut -kyselyaineistoon perustuvassa tutkimuksessa (Perälä ym. 2014).



***Erot toimeentulon helpoksi ja hankalaksi kokevien välillä tilastollisesti erittäin merkitseviä, $p < 0.001$ (Chi^2).

Kuvio 10. Hyvinvointia tukevien palvelujen käyttö toimeentulokokemusten mukaan: perhe on tarvinnut mutta ei ole saanut apua lapsen asioissa, % vastaajista

Toimeentulo-ongelmia kokevien perheiden lapsen on saattanut ohjata edellä kuvattujen tukipalvelujen piiriin koulun moniammatillinen työryhmä, jossa näiden lasten asioita on käsitelty useammin kuin helposti toimeen tulevien perheiden lasten asioita. Valtaosa kaikista vanhemmista kuitenkin sanoo itsekin tietävänsä miten ja mihin voi saada apua mielenterveys- ja sosiaalipalveluista. Tosin tätä tietoa on toimeentulon hankalaksi kokevista hieman harvemmillä. Oppilashuollon palveluista sen sijaan on selvästi harvemmin tietoa perheissä, joissa toimeentulo on hankalaa kuin helposti toimeentulevissa perheissä. (Taulukko 9.)

Taulukko 9. Lapsen ja perheen hyvinvointia tukevien palvelujen toimivuus toimeentulokokemusten mukaan, % vastaajista

	Kaikki	Menojen kattaminen tuloilla	
		helppoa	hankalaa
Lapsen asioiden käsittely koulun moniammatillisessa työryhmässä***			
– ei ole käsitelty	67	68	59
– on käsitelty	16	14	20
Lapsen terveystarkastuksessa vanhempi uskalsi kertoa asioistaan rehellisesti ¹ ***	89	90	86
Koulussa on henkilö, jonka kanssa vanhempi voi keskustella lasta koskevista mieltä painavista asioista***	94	95	90
Vanhemmalla on riittävästi tietoa oppilashuollon palveluista***	80	82	74
Vanhempi tietää miten ja mihin voi saada apua			
– mielenterveyspalveluista*	80	81	79
– sosiaalipalveluista***	78	79	76
N	(12 500) 32 425– 32 537	(10 179) 26 424– 26 533	(2 235) 5 816– 5 850

***Erot toimeentulon helpoksi ja hankalaksi kokevien välillä tilastollisesti erittäin merkitseviä, $p < 0.001$ (Chi^2).

* Erot toimeentulon helpoksi ja hankalaksi kokevien välillä tilastollisesti melkein merkitseviä, $p < 0.05$ (Chi^2).

¹Vastaajat, jotka olleet mukana lapsen terveystarkastuksessa ($n=12\ 751$ koko aineistossa).

Positiivinen havainto on, että valtaenemmistö myös toimeentulon hankaluudesta kärsivistä vanhemmista uskalsi puhua asioistaan lapsen terveystarkastuksessa, mutta heistä silti merkitsevästi harvempi kuin toimeentulon helpoksi kokevista vanhemmista. Sama on tilanne sen suhteen, onko vanhemmalla tiedossa koulussa henkilö, jonka kanssa hän voi keskustella lapsen asioista.

Isät kaikissa perheissä ilmoittavat selvästi äitejä useammin, että he eivät tiedä onko lapsen asioita käsitelty koulun moniammatillisessa työryhmässä (liitetaulukko 11); tulos on samansuuntainen kuin se, että isät raportoivat äitejä harvemmin tietävänsä hyvin miten lapselle menee koulussa. Toisaalta äidit sanovat isiä selvästi useammin, että näin ei ole tapahtunut – riippumatta siitä onko perheen toimeentulo helppoa vai hankalaa. Palvelujen tarpeesta ja saamisesta tai saamatta jäämisestä raportoimisessa ei sen sijaan ole eroja äitien ja isien välillä. Isät kuitenkin kertovat kaikissa perheissä hieman äitejä harvemmin tietävänsä riittävästi oppilashuollon palveluista tai mistä ja mihin voi saada apua mielenterveys- ja sosiaalipalveluista.

8 Toimeentulon hankaluus ennustaa vanhempien hyvinvoinnin vajeita

Hyvinvointikokemusten ja hyvinvoinnin vajeiden taustalla voi olla monenlaisia muitakin tekijöitä kuin toimeentulokokemukset. Seuraavaksi tarkastelemme monimuuttuja-analyysin avulla toimeentulokokemusten roolia vanhempien hyvinvoinnin riskitekijänä silloin, kun myös muita mahdollisia selittäviä tekijöitä otetaan mukaan analyysiin. Samalla saadaan kuvaa myös muiden tekijöiden merkityksestä vanhempien hyvinvointikokemuksille.

Vanhempien hyvinvoinnin, tai oikeammin sen vajeiden, osoittamista otimme tarkasteluun vanhemman masennuksen, yksinäisyyden, tyytymättömyyden elämään, kokemuksen siitä ettei kuulu ystäväpiiriin sekä perheen arjen sujumisen. Selittävinä tekijöinä analyysissä ovat mukana toimeentulon hankaluuden lisäksi vastaajan koettu terveys, tyytymättömyys parisuhteeseen, ero, työttömyyskokemukset perheessä viimeksi kuluneen vuoden aikana, vastaajan oma työttömyys vastaushetkellä, yksinhuoltajuus, vastaajan ikä, koulutus ja lasten lukumäärä sekä se, että lapsen terveys ei ole hyvä (arvio lapsesta, joka oli mukana Kouluterveyskyselyssä). Kaikki analyysit tehtiin erikseen äideille ja isille, koska yhteydet erosivat jonkin verran toisistaan.

Analyysit osoittavat, että toimeentulon hankalaksi kokemisen yhteys vanhempien hyvinvoinnin vajeisiin säilyy selvänä ja tilastollisesti merkitseväenä eri tekijöiden vakioinnista huolimatta (taulukko 10). Toimeentulon hankaluus lisää selvästi riskiä olla tyytymätön elämäänsä: isillä riski on noin nelinkertainen ja äideilläkin yli kaksinkertainen toimeentulonsa hankalaksi kokevilla verrattuna toimeentulonsa helpoksi kokeviin. Riski arjen sujumiseen enintään melko hyvin oli toimeentulonsa hankalaksi kokevilla isillä yli kaksinkertainen ja äideillä lähes kaksinkertainen verrattuna toimeentulonsa helpoksi kokeviin. Myös riski masennukseen, yksinäisyyteen ja tunteeseen ystäväpiirin ulkopuolelle jäämisestä oli suurempi toimeentulon ollessa hankalaa, isillä vielä suurempi kuin äideillä.

Perherakenne tai lasten lukumäärä eivät olleet merkitseviä selittäjiä tai selittivät hyvinvoinnin vajeita vain vähän, kun muut tekijät oli otettu huomioon analyysissä. Kiinnostavaa on, että tässä aineistossa yksinhuoltajuus ei näyttäisi olevan yhteydessä hyvinvoinnin vajeisiin kovin systemaattisesti, kun muut tekijät vakioidaan. Tämä voi liittyä siihen, että aineistossa ei ole yksiselitteistä tietoa vastaajan yksinhuoltajuudesta.¹⁵ Äitien keskuudessa yksinhuoltajilla oli kuitenkin vakioidussa mallissakin kohonnut riski masennukseen (OR=1.34) verrattuna kahden huoltajan perheisiin. He myös kokivat itsensä hieman todennäköisemmin yksinäisiksi (OR=1.16). Sen sijaan yksinhuoltajuus ei ollut yhteydessä elämään tyytyväisyyteen, kun muut selittävät tekijät vakioitiin. Toisaalta parisuhteen puuttuminen lisäsi riskiä kaikkiin tarkasteltuihin hyvinvoinnin vajeisiin, erityisesti yksinäisyyteen ja tyytymättömyyteen elämään, sekä äideillä että isillä.

Perheeseen liittyvistä tekijöistä eron kokeminen kyselyyn vastaamista edeltäneiden 12 kuukauden aikana kolminkertaisti isien ja kaksinkertaisti äitien riskin masennukseen (taulukko 10). Ero myös kaksinkertaisti isien riskin olla tyytymätön elämäänsä ja lisäsi riskiä myös äideillä (OR=1.58). Eronneilla äideillä riski kokea perheen arjen sujuvan korkeintaan melko hyvin oli suurempi (OR=1.32) kuin niillä, jotka eivät olleet kokeneet eroa. Sen sijaan eronneet äidit kokivat hieman harvemmin (OR=0.81) olevansa ystäväpiirin ulkopuolella. Monilapsisuus (3 tai useampia lapsia) lisäsi sekä äideillä (OR=1.26) että isillä (OR=1.32) jonkin verran todennäköisyyttä kokea perheen arjen sujuvan enintään melko hyvin, mutta monilapsisuus myös vähensi hieman äitien riskiä masennukseen (OR=0.90) ja tyytymättömyyteen elämäänsä (OR=0.90). Nuori ikä (vastaaja alle 40-vuotias) lisäsi sekä äideillä että isillä riskiä masennukseen ja yksinäisyyteen.

¹⁵ Perherakenne on päätelty lapsen asumisjärjestelyyn annetusta vastauksesta (ks. alaviite 4). Lisäksi on käytettävissä tieto siitä, että vastaaja ei ole parisuhteessa.

Taulukko 10. Hyvinvoinnin vajeita selittävät tekijät äideillä ja isillä. Odds ratio (OR) -kertoimet, logistinen regressioanalyysi, vakioitu (täysi) malli.¹

	Masentunut		Yksinäinen		Tyytymättömän elämään		Ei tunne kuuluvansa ystäväpiiriin		Perheen arki sujuu enintään melko hyvin	
	Äidit (14 %)	Isät (10 %)	Äidit (25 %)	Isät (19 %)	Äidit (10 %)	Isät (11 %)	Äidit (17 %)	Isät (22 %)	Äidit (52 %)	Isät (52 %)
Menojen kattaminen tuloilla helppoa hankalaa	1 1.60***	1 1.72***	1 1.54***	1 1.94***	1 2.36***	1 4.00***	1 1.55***	1 1.62***	1 1.82***	1 2.27***
Oma terveys erittäin tai melko hyvä keskinkertainen, melko huono tai huono	1 2.94***	1 2.46***	1 2.19***	1 2.53***	1 4.17***	1 3.57***	1 1.81***	1 1.52***	1 2.12***	1 2.59***
Tyytyväisyys parisuhteeseen erittäin tai melko tyytyväinen ei tyytyväinen eikä tyytymätön, melko tai erittäin tyytymätön ei parisuhteessa	1 2.57***	1 2.93***	1 4.24***	1 5.60***	1 14.03***	1 10.19***	1 2.29***	1 2.25***	1 5.72***	1 7.87***
Ero viim. 12 kk aikana ei kyllä	1 2.14***	1 3.42***	1 1.05 ns	1 1.71**	1 1.58***	1 2.05**	1 0.81(*)	1 0.83 ns	1 1.32**	1 1.36 ns
Työttömyyskokemuksia perheessä viimeisten 12 kk aikana ei kyllä	1 1.38***	1 1.82***	1 1.38***	1 1.46**	1 1.49***	1 1.56**	1 1.17**	1 1.42**	1 1.27***	1 1.31**
Pääasiallinen toiminta ansiotyössä työtön tai lomautettu	1 1.18*	1 0.94 ns	1 1.39***	1 1.23 ns	1 1.52***	1 1.77**	1 1.29**	1 1.31 ns	1 0.66***	1 0.63*
Lapsen terveys erittäin hyvä melko hyvä, keskinkertainen tai huono	1 1.26***	1 1.21 ns	1 1.35***	1 1.27*	1 1.33***	1 1.25(*)	1 1.40***	1 1.52***	1 2.14***	1 2.27***
Perherakenne 2 vanhemman perhe yksinhuoltajaperhe	1 1.34***	1 1.10 ns	1 1.16**	1 1.12 ns	1 1.05 ns	1 1.13 ns	1 1.01 ns	1 0.74**	1 0.93(*)	1 0.88 ns
Ikä 40 tai yli alle 40	1 1.32***	1 1.48**	1 1.34***	1 1.28(*)	1 1.10(*)	1 0.98 ns	1 1.07(*)	1 1.05 ns	1 1.13***	1 1.17(*)
Lasten lukumäärä yksi tai kaksi kolme tai useampia	1 0.90**	1 1.20 ns	1 1.03 ns	1 1.09 ns	1 0.90(*)	1 0.86 ns	1 1.10*	1 1.09 ns	1 1.26***	1 1.32***
Koulutus enemmän kuin ammatillinen tutkinto enintään ammatillinen tutkinto	1 0.99 ns	1 0.95 ns	1 0.96 ns	1 0.78 ns	1 0.91 ns	1 0.88 ns	1 1.15(*)	1 1.01 ns	1 0.83**	1 0.88 ns
R ²	0.09	0.11	0.12	0.18	0.28	0.27	0.05	0.05	0.10	0.12
N	26 357	4 376	26 359	4 376	26 337	4 377	26 246	4 359	26 317	4 370

***p<0.001, **p<0.01, *p<0.05, (*)p<0.1

¹ Hyvinvoinnin vajeita kuvaavat muuttujat: Masentunut = Vastaaja on ollut alakuloinen tai masentunut vähintään kahden viikon jakson viimeksi kuluneen 12 kuukauden aikana. Yksinäinen = Vastaaja tuntee itsensä yksinäiseksi joskus, melko usein tai jatkuvasti. Tyytymättömän = Vastaaja ei ole tyytyväinen elämäänsä tällä hetkellä (ei tyytyväinen eikä tyytymätön, melko tyytymätön, erittäin tyytymätön). Ei tunne kuuluvansa ystäväpiiriin = Vastaaja ei koe olevansa tärkeä osa ystäväpiiriä (ei samaa eikä eri mieltä, eri mieltä tai täysin eri mieltä väitteestä ”Koen olevani tärkeä osa ystäväpiiriä”). Perheen arki sujuu enintään melko hyvin = Vastaajan arvion mukaan perheen arki toimii tavallisesti melko hyvin, ei hyvin eikä huonosti, melko huonosti tai huonosti.

Sosioekonomisista tekijöistä vastaajan työttömyys vastaushetkellä lisäsi äideillä riskiä tuntee itsensä yksinäiseksi (OR=1.39), ystäväpiirin ulkopuolelle jääväksi (OR=1.29) sekä tyytymättömäksi elämäänsä (OR=1.52). Isillä työttömyys lisäsi merkitsevästi vain tyytymättömyyttä elämään (OR=1.77). Sekä äideillä että isillä työttömyys vähensi riskiä perheen arjen sujumiseen enintään melko hyvin. Perheessä viimeksi kuluneen vuoden aikana koettu työttömyys heijastui kielteisenä riskinä kaikkiin analysoituihin hyvinvointitekijöihin sekä äideillä että isillä. Sen sijaan vastaajan vähäinen koulutus ei ollut merkitsevä hyvinvoinnin vajeiden riskitekijä, kun muut selittävät tekijät vakioitiin.

Vaikka toimeentulon hankaluus on hyvinvointivajeiden riskitekijä, muut tekijät näyttivät sitä vahvemmalta riskitekijöiltä monen hyvinvoinnin vajeen kohdalla, kun näitä tekijöitä tarkasteltiin yhtä aikaa. Voi-

makkaaksi hyvinvoinnin vajeita ennustavaksi riskitekijäksi tässä analyysissä osoittautui vastaajan tyytymättömyys parisuhteeseensa. Se yli kymmenkertaisti riskin olla tyytymätön elämäänsä sekä äideillä että isillä. Myös riski kokea itsensä yksinäiseksi oli moninkertainen niillä äideillä ja isillä, jotka olivat tyytymättömiä parisuhteeseensa, riskit masennukseen ja tunteeseen ystäväpiirin ulkopuolelle jäämisestä olivat myös yli kaksinkertaisia. Tyytymättömyys parisuhteeseen moninkertaisti myös sekä äideillä että isillä riskin perheen arjen sujumisesta enintään melko hyvin.

Jos vastaaja arvioi oman terveytensä enintään keskinkertaiseksi, myös hyvinvointivajeiden riskit kasvoivat. Korkeintaan keskinkertaiseksi arvioitu terveys yli nelinkertaisti äideillä ja lähes nelinkertaisti isillä riskin olla tyytymätön elämäänsä. Masennusriski lähes kolminkertaistui äideillä ja 2,5-kertaistui isillä. Myös riski kokea itsensä yksinäiseksi oli yli kaksinkertainen terveytensä keskinkertaiseksi tai huonoksi arvioivilla äideillä ja isillä, ja vastaavasti, vaikka hieman vähemmän, lisääntyi riski kokea jäävänsä sivuun ystäväpiirissä. Äitien ja isien hyvää heikommaksi koettu terveys yli kaksinkertaisti myös riskin arvioida perheen arjen sujuvan enintään melko hyvin.

Jos vanhempi arvioi 4.- tai 5.-luokkalaisen lapsensa terveyden olevan enintään melko hyvä, myös tämä lisäsi riskiä vanhemman hyvinvointivajeista, vaikkakin selvästi vähemmän kuin vanhemman oman terveyden ongelmat. Eniten lapsen hyvää heikompi terveys heijastui perheen arjen sujumiseen yli kaksinkertaistessaan riskin arjen sujumisesta enintään melko hyvin.

9 Lopuksi: Toimeentulon hankaluus rakentaa eriarvoisuuden kierrettä

Tämän tutkimuksen tulokset osoittavat, että toimeentulokokemusten erot ovat systemaattisesti yhteydessä kaikkiin tarkasteltuihin hyvinvoinnin osatekijöihin: vanhempien ja lasten hyvinvointi on kaikilla käytettävissä olleilla noin 30 osoittimella heikompi perheissä, joissa vanhempi arvioi toimeentulon olevan hankalaa. Erot toimeentulokokemusten mukaan eivät aina ole suuria, mutta niiden systemaattisuus herättää huolta.

Huomattavia¹⁶ eroja toimeentulokokemusten mukaan on vanhempien omassa hyvinvoinnissa (yksinäisyys, tyytyväisyys elämään ja parisuhteeseen, masentuneisuus, arvio omasta terveydestä), vanhempien kokemuksessa kuulumisesta yhteisöihin, arvioissa perheen arjen sujumisesta ja yhteisen ajan riittävydestä. Lapsen hyvinvointia kuvaavissa vanhempien arvioissa suurimpia eroja on arvioissa läksyjen tekemisen sujumisesta ja oppimisalueista laskemisen sujumisesta sekä vanhemman käsityksessä siitä tietääkö hän hyvin miten lapsella menee koulussa. Merkittävä ero on myös lapsen terveyden arvioimisessa erittäin hyväksi, ja selviä eroja myös vanhempien arvioissa lapsen terveellisestä ravinnosta ja heidän liikkumisessaan lapsen kanssa. Myös vanhempien arvioissa siitä, kiusataanko lasta koulussa, on selvä ero. Kaikkein suurin ero toimeentulon helpoksi ja hankalaksi kokevien vanhempien perheissä on kuitenkin lapsen mahdollisuudessa maksullisiin harrastuksiin niiden kalleuden vuoksi. Vähäisempiä eroja on vanhempien osallisuudessa lasten asioissa, lapsiin perheessä kohdistuvassa väkivallassa, koulunkäynnin sujumisessa ja lapsen omaehtoisessa harrastamisessa.

Toimeentulon hankaluus säilyy merkitsevänä vanhempien hyvinvointivajeiden riskitekijänä myös silloin, kun useita muita mahdollisia selittäviä tekijöitä vakioidaan. Vaikka tässä tutkimuksessa monimuuttuja-analyysi tehtiin vain osalle tarkastelluista mittareista, osoittaa se toimeentulovaikeuksien merkittävän roolin vanhempien hyvinvoinnille. Tämä on tärkeä havainto, koska aiempi tutkimus on osoittanut, että toimeentulo-ongelmien kuormittamien vanhempien muita heikompi hyvinvointi heijastuu myös lasten heikompana hyvinvointina (Leinonen 2004), ja yhdessä nämä tekijät lisäävät lasten syrjäytymisriskejä. Tulos osoittaa, että toimeentulo-ongelmat aiheuttavat vanhemmille lisäkuormitusta tilanteissa, joissa hyvinvoinnin vajeita aiheuttavat myös muut tekijät. Perheen toimeentulon hankaluus heittää varjonsa lapsen hyvinvointiin monin tavoin: se heijastuu yhtä lailla vanhempien mahdollisuuksiin osallistua lapsensa elämään ja asioihin kuin perheen arjen sujumiseen ja yhteistoimintaan. Brittitutkijoita mukaillen voidaan sanoa, että toimeentulo-ongelmat kuormittavat vanhempia kahteen kertaan: ne rajoittavat käytettävissä olevia taloudellisia ja toiminnallisia resursseja, ja ongelmien ja niiden seurausten työstäminen kuluttaa tunne- ja toiminnallisia resursseja (Daly & Kelly 2015). Tämä heikentää vanhemman osallisuutta lapsen elämässä sekä voimavaroja, joilla turvata lapsen hyvinvointia, tukea lasta ja rakentaa perheen arkea ja yhteistoimintaa. Kuormitusta voidaan vähentää helpottamalla toimeentuloa muun muassa lapsiperheiden tulonsiirtojen reaaliarvoa korottamalla (Salmi ym. 2016b).

Kuten aiemmissakin tutkimuksissa, myös tässä tutkimuksessa äidit raportoivat toimeentulon hankaludesta isiä useammin, ja äidit myös arvioivat isiä harvemmin perheen taloudellisen tilanteen hyväksi riippumatta siitä, kokevatko he toimeentulon helpoksi vai hankalaksi. Ero saattaa liittyä siihen, että äidit edelleen ovat isiä useammin vastuussa perheen arkisista kotitöistä ja päivittäisostoksista (Närvi & Salmi 2019, Pietiläinen & Attila 2018), ja näin törmäävät useammin rahan riittävyyteen. Kun erilaisia hyvinvoinnin vajeiden ristitekijöitä tarkastellaan yhtäaikaan, toimeentulon hankaluus aiheuttaa kuitenkin isillä äitejä vahvemmin riskin erityisesti kokea olevansa tyytymätön elämäänsä, mutta myös muiden tarkasteltujen hyvinvoinnin vajeiden riski on toimeentulon hankalaksi kokevilla isillä hieman äitejä suurempi. Tämä voisi liit-

¹⁶ Kuten edellä olevissa taulukoissa ja kuvioissa on havaittu, näin suuressa aineistossa jo yhden prosenttiyksikön erot voivat olla tilastollisesti erittäin merkitseviä. Huomattavina eroina on tässä nostettu esiin yli kymmenen prosenttiyksikön suuruiset erot toimeentulon helpoksi ja hankalaksi kokevien vastaajaryhmien välillä.

tyä siihen, että moni isä ajattelee edelleen olevansa vastuussa perheensä toimeentulosta (Eerola 2015, ks. myös Isola ym. 2019), vaikkakin väestötasolla näin ajattelevien miesten osuus on parin viimeksi kuluneen vuosikymmenen aikana vähentynyt 50:sta 26 prosenttiin (Nieminen & Attila 2018). Tyytymättömyys elämään voi kummuta tämän vastuun kantamisessa koetusta epäonnistumisesta.

Tämän tutkimuksen aineisto tarjosi mahdollisuuden tarkastella myös lasten hyvinvointia tukevien palvelujen käyttöä ja saatavuutta alakoululaisten perheissä. Palvelujen tarpeessa ja käytössä ilmeni selviä eroja toimeentulon helpoksi ja hankalaksi kokevien perheiden välillä, mutta myös niiden saamatta jäämisessä tarvittaessa. Perheiden erilainen kokemus toimeentulon helppoudesta tai hankaluudesta näyttää asettavan perheet erilaiseen asemaan kaikkien tarkasteltujen palvelujen suhteen. Toimeentulo-ongelmia kokevien perheiden lasten asioita on käsitelty useammin koulun moniammatillisessa työryhmässä, ja he ovat tarvinnut ja saaneet useammin kouluterveydenhoitajan, koulukuraattorin, koululääkärin ja koulupsykologin sekä myös kasvatus- ja perheneuvolan ja lastensuojelun palveluja. Kaikkiaan melko harva perhe kertoo, että ei ole tarvitessaan saanut palvelua. Palvelu on kuitenkin jäänyt saamatta selvästi useammin silloin, jos perheessä on toimeentulo-ongelmia kaikkien tarkasteltujen palvelujen kohdalla. Esimerkiksi vaille tarvitsemiin koulupsykologin palveluita tai mielenterveyspalveluita lapselleen kertoo jääneensä toimeentulo-ongelmista kärsivien perheiden vanhemmista suunnilleen yhtä suuri osuus kuin on niitä tarvitessaan saanut, ja kotipalveluita olisi tarvinnut kaksi kertaa useampi perhe kuin oli niitä saanut. Palvelujen saamatta jäämisen taustalla voi toki olla erilaisia syitä: palvelu on jäänyt saamatta vaikka apua on pyydetty, tai voimavarat eivät ole riittäneet avun hakemiseen tai avun tarpeen tiedostamiseen. Jatkossa olisi hyvä saada enemmän tietoa myös vanhempien omaa hyvinvointia tukevien palvelujen saatavuudesta.

Vanhempien taloudellisen tilanteen mukaan vaihtelevat tietotason erot siinä, mistä apua voi saada, voisivat viitata siihen, että esimerkiksi laajoissa terveystarkastuksissa ei aina ole riittävästi aikaa ja osaamisresursseja käsitellä perheiden ongelmia ja kertoa siitä mistä apua voi hakea (vrt. Hietanen-Peltola ym. 2019). THL:n julkaiseman lastenneuvolakäsikirjan mukaan laajassa terveystarkastuksessa perheen hyvinvoinnin arvioinnin lähtökohtana ovat vanhempien näkemykset perheen terveydestä ja hyvinvoinnista, terveystottumuksista, elämäntilanteeseen liittyvistä voimavaroista, elinoloista, huolenaiheista ja tuen tarpeista. Asiantuntijoiden mukaan ”Laajojen terveystarkastusten keskeisiä sisältöjä ovat esimerkiksi vanhemmuus, parisuhde ja vanhempien terveystottumukset eli aihepiirit, joiden tiedetään olevan yhteydessä kaikkien perheenjäsenten hyvinvointiin ja terveyteen.” (Hakulinen & Tiainen 2018). Nämä kaikki ovat aikaa vieviä keskusteluteemoja, ja kun suuntaudutaan niihin, ei ehkä ajatella, että myös perheen toimeentulo on yhteydessä kaikkien perheenjäsenten hyvinvointiin, semminkin kun aihe voi olla vaikea ottaa puheeksi. Terveystarkastajien täydennyskoulutuksessa tulisi kiinnittää huomiota toimeentulo-ongelmien moniulotteiseen yhteyteen sekä vanhempien että lasten hyvinvointiin, jotta näitä asioita osataan nostaa keskusteluun vanhempien kanssa lasten laajoissa terveystarkastuksissa.

Politiikassa on sekä 2000-luvun alkuvuosina että nyttemmin esitetty, että lapsiperheiden tukemisessa on tulonsiirtojen sijaan syytä panostaa palveluihin. Linja on ollut sama vaikka hallitusten kokoonpano on vaihdellut. (Salmi 2019.) Lapsiperheiden tulonsiirrot ja palvelut on asetettu vastakkain näkemättä yhteyttä toimeentulon ongelmien ja palvelutarpeiden lisääntymisen välillä. Tämä linjanveto näkyy muun muassa siinä, että lapsiperheiden perusturva on alemmalla tasolla kuin monien muiden väestöryhmien, ja lapsiperheiden tulonsiirtojen reaaliarvo on heikentynyt jo yli 20 vuoden ajan (Mukkila ym. 2018).¹⁷ Lapsille ja perheille suunnattujen menojen osuus sosiaalimenoista ja bruttokansantuotteesta on nyt alempi kuin 1990-luvun puolivälissä (Virtanen 2018).

Tulonsiirroista leikatut varat eivät kuitenkaan siirtyneet palveluihin. Viime vuosina varhaiskasvatuksikeutta on rajoitettu, ryhmäkokoja suurennettu ja leikattu rahoitusta koulujen opetusryhmien pienentämisek-

¹⁷ Lapsiperheiden tulonsiirtojen heikkenemisellä on pitkä historia, joka alkaa 1990-luvun alun lamavuosista. Lapsille ja perheille suunnattujen menojen osuus sosiaalimenoista alentui kahdella prosenttiyksiköllä vuodesta 1995 vuoteen 2006, pysytteli samalla 11 prosentin tasolla vuoteen 2009 ja alkoi sen jälkeen laskea ollen 9,6 prosenttia vuonna 2016. Samoin niiden osuus bruttokansantuotteesta alentui samana aikana runsaalla prosenttiyksiköllä 4:stä 2,8 prosenttiin ja on vuosina 2009–2016 ollut hieman yli kolmen prosentin tasolla (Virtanen 2018). Budje-teissa lapsiperheiden toimeentuloon on vaikutettu myös useilla verojen ja maksujen muutoksilla. Valtiovarainministeriön laskelmien mukaan esimerkiksi vuoden 2016 budjetissa toteutetut säästötoimet kohdistuivat ankarimmin lapsiperheisiin ja eläkeläisiin (Hakola-Uusitalo 2015).

si. Ammatillisesta ja korkeakoulutuksesta on leikattu. Jo aiemmin, aina 1990-luvun lamasta lähtien, mutta myös viime vuosina kunnissa on leikattu lasten ja nuorten kasvuympäristöistä ja palveluista: päiväkotien ja koulujen tiloista, päiväkotien henkilöstöstä, kouluavustajista, oppilashuollosta sekä lasten ja perheiden erityispalveluiden saatavuudesta. Perusteluina leikkauksille ovat olleet kasvun vuosina ”tehostaminen”, talouskriisien aikana säästötoimet ja aina käypä julkisen sektorin kestävyysvaje. On syntynyt säästöjen noidankehä, jossa lasten peruspalvelujen oheneminen on yksi keskeisistä lasten ja nuorten syrjäytymisen ja eriarvoistumisen mekanismeista. Kysymys on siitä miten lasten ja nuorten jokapäiväiset kasvuympäristöt pystyvät turvaamaan hyvän kasvun ja oppimisen edellytykset – jos ne eivät siihen pysty, eriarvoistumisen riskit lisääntyvät. (Karvonen & Salmi 2016, Salmi ym. 2012a ja 2012b.)

Tämän tutkimuksen tulosten valossa lapsiperheiden toimeentulon tukemisen ja lasten ja perheiden palvelujen kehittämisen asettaminen vaihtoehtoisiksi politiikkatoimiksi ei ole järkevää eikä kustannustehokasta. Tulokset osoittavat, että palvelujen käyttö on suurempaa mutta saatavuus heikompaa, jos perheessä on toimeentulo-ongelmia. Toimeentulo-ongelmat kuormittavat sekä lapsia että vanhempia ja lisäävät näin palvelujen tarvetta. Lapsiperheiden toimeentulon kohentaminen ei ole ristiriidassa palvelujen kehittämisen kanssa, vaan toimeentulon helpottaminen vähentää paineita palveluihin, kun taas toimeentuloa heikentämällä luodaan jatkuvasti uutta palvelujen tarvetta.

Mutta myös palveluihin tarvitaan lisää resursseja lasten ja nuorten syrjäytymisriskien vähentämiseksi (Salmi ym. 2016b, 2012a). Olisi sekä taloudellisesti että inhimillisesti kestävämpää investoida lapsia ja perheitä tukevien palvelujen riittävyteen sen sijaan, että vaille tukea jäävien lasten tilanne heikentyy lyhytnäköisten säästöjen seurauksena. Tutkijat ovat laskeneet, että pelkän peruskoulun varaan jäävä nuori aiheuttaa elinaikanaan keskimäärin 370 000 euron menetyksen julkishallinnolle verrattuna koulutuksen saaviin (Hilli ym. 2017). Koulutuksen ja työn ulkopuolella laskettiin vuoden 2017 lopussa olleen noin 60 000 15–29-vuotiasta nuorta (Me-säätiö 2019). Jos heistä edes puolet saa koulutuksen ja työpaikan, säästetään jo 10 miljardia euroa, ja julkisen talouden 7–10 miljardin suuruiseksi arvioitu kestävyysvaje saadaan kurotuksi umpeen. Lapsiperheiden toimeentulon kohentaminen ja lasten hyvinvointia tukevien palvelujen vahvistaminen niin, että kaikille nuorille varmistetaan vähintään ammatillinen koulutus, ovat itsensä takaisin maksavia investointeja tulevaisuuteen.

Liitetaulukot

Liitetaulukko 1. Tilastokeskuksen väestötilaston tiedot 10–12-vuotiaiden lasten äitien ja isien koulutuksesta ja iästä vuonna 2017¹

Koulutus	Äidit, %	Isät, %
toinen aste tai erikoisammattikouluaste	38,2	46,0
alin korkea-aste	10,4	8,2
alempi korkeakouluaste	20,9	14,4
ylempi korkeakouluaste	18,6	14,2
tutkijakoulutusaste	1,6	1,9
ei perusasteen jälkeistä tutkintoa tai tuntematon	10,3	15,3
enintään ammattikurssi tai työpaikkakoulutus	10,3	15,3
ammattillinen tutkinto	38,2	46,0
ammattikorkeakoulu- tai korkeakoulututkinto	51,5	38,7
Ikä		
–29	1,1	0,3
30–34	12,3	6,5
35–39	27,3	20,7
40–44	33,5	32,3
45–49	19,1	23,5
50–54	6,1	11,6
55–	0,6	5,1
alle 40-vuotias	40,7	27,5
40-vuotias tai yli	59,3	72,5
N (poistettu ei väestössä olevat 969 äitiä ja 7 368 isää)	180 824	174 425

¹ Tiedot saatu sähköpostitse erikoistutkija Marjut Pietiläiseltä Tilastokeskuksen Väestötilastoista 9.4.2019.

Liitetaulukko 2. Vanhempien kokemukset perheen taloudellisesta tilanteesta vastaajan sukupuolen mukaan, %

	Äidit	Isät
Perheen taloudellinen tilanne***		
– erittäin hyvä tai hyvä	61	66
– kohtalainen	31	28
– melko huono tai huono	8	7
Menojen kattaminen tuloilla***		
– helppoa	82	84
– hankalaa	18	16
Perheessä koettu työttömyyttä tai sen uhkaa viimeksi kuluneena vuotena	15	14
Perhe saanut toimeentulotukea viimeksi kuluneena vuotena	3	4
Pelännyt ruuan loppuvan ennen kuin perhe saa lisää rahaa***	8	5
N	27 625– 27 921	4 600– 4 654

***Erot äitien ja isien välillä tilastollisesti erittäin merkitseviä, $p < 0.001$.

Liitetaulukko 3. Vanhempien kokemukset perheen taloudellisesta tilanteesta toimeentulokokemusten ja vastaajan sukupuolen mukaan, %

	<i>Menojen kattaminen tuloilla</i>			
	Äidit		Isät	
	helppoa	hankalaa	helppoa	hankalaa
Perheen taloudellinen tilanne***				
– erittäin hyvä tai hyvä	74	4	77	6
– kohtalainen	26	56	23	55
– huono tai erittäin huono	0,4	40	0,4	40
Perheessä koettu työttömyyttä tai sen uhkaa viimeksi kuluneena vuotena***				
– kyllä	12	31	11	30
– ei	88	69	89	70
Perhe saanut toimeentulotukea viimeksi kuluneena vuotena***	1,8	11	2,2	12
Pelännyt ruuan loppuvan ennen kuin perhe saa lisää rahaa***	2,7	33	1,3	24
N	22 415– 22 715	5 045– 5 120	3 846– 3 898	722– 740

***Erot toimeentulon helpoksi ja hankalaksi kokevien välillä tilastollisesti erittäin merkitseviä, $p < 0.001$.

Liitetaulukko 4. Vanhempien hyvinvointia kuvaavia tekijöitä vastaajan sukupuolen mukaan, %

	Äidit	Isät
Ollut masentunut kuluneen vuoden aikana***	14	10
Ei koe yksinäisyyttä***	75	81
Terveys hyvä (erittäin hyvä***)	90 (37)	91 (42)
Tyytyväinen elämäänsä***	90	89
Tyytyväinen parisuhteeseensa ¹	86	86
Perheen arki sujuu hyvin	48	48
Perheellä riittävästi yhteistä aikaa	72	72
N	(25 356) ¹ 27 914– 27 987	(4 248) ¹ 4 650– 4 679

***Erot äitien ja isien välillä tilastollisesti erittäin merkitseviä, $p < 0.001$.

¹ Vain parisuhteessa olevat (ei ole parisuhteessa $n=2\ 966$ koko aineistossa).

Liitetaulukko 5. Vanhempien hyvinvointia kuvaavia tekijöitä toimeentulokokemusten ja vastaajan sukupuolen mukaan, %

	<i>Menojen kattaminen tuloilla</i>			
	Äidit		Isät	
	helppoa	hankalaa	helppoa	hankalaa
Ollut masentunut kuluneen vuoden aikana***	11	25	8	21
Ei koe yksinäisyyttä***	78	58	85	63
Terveys hyvä***	92	79	93	79
Tyytyväinen elämäänsä***	93	77	93	68
Tyytyväinen parisuhteeseensa ¹ ***	88	75	88	76
Perheen arki sujuu hyvin***	52	31	52	26
Perheellä riittävästi yhteistä aikaa***	74	62	75	59
N	(21 149) ¹ 22 670– 22 702	(4 089) ¹ 5 110– 5 117	(3 617) ¹ 3 891– 3 901	(607) ¹ 736– 742

***Erot toimeentulon helpoksi ja hankalaksi kokevien välillä tilastollisesti erittäin merkitseviä, $p < 0.001$.

¹ Vain parisuhteessa olevat (ei ole parisuhteessa $n=2\ 966$ koko aineistossa).

Liitetaulukko 6. Vanhempien kokemus kuulumisesta yhteisöihin vastaajan sukupuolen mukaan, täysin samaa mieltä olevien osuus, %

<i>Kokee olevansa tärkeä osa...</i>	Kaikki	Äidit	Isät
perhettä***	92	93	89
sukua***	54	55	51
ystäväpiiriä***	38	40	31
työyhteisöä***	39	39	43
N	32 232– 32 599	27 616– 27 938	4 616– 4 661

***Erot äitien ja isien välillä tilastollisesti erittäin merkitseviä, $p < 0.001$.

Liitetaulukko 7. Vanhempien kokemus kuulumisesta yhteisöihin toimeentulokokemusten ja vastaajan sukupuolen mukaan, täysin samaa mieltä olevien osuus, %

<i>Kokee olevansa tärkeä osa...</i>	<i>Menojen kattaminen tuloilla</i>			
	Äidit		Isät	
	helppoa	hankalaa	helppoa	hankalaa
perhettä***	94	88	90	80
sukua***	58	42	53	37
ystäväpiiriä***	42	30	33	22
työyhteisöä***	41	26	45	30
N	22 494– 22 666	5 034– 5 121	3 872– 3 901	728– 741

***Erot toimeentulon helpoksi ja hankalaksi kokevien välillä tilastollisesti erittäin merkitseviä, $p < 0.001$.

Liitetaulukko 8. Lapsen hyvinvointia ja perheen toimivuutta kuvaavia tekijöitä vastaajan sukupuolen mukaan, %

	Kaikki	Äidit	Isät
Perhe syö yhteisen aterian useimpina arki-iltoina / 5 arkipäivänä viikossa***	91/67	91/67	89/63
Vanhempi on osallistunut lapsen laajaan terveystarkastukseen ¹ ***	71	73	56
Vanhempi tietää hyvin mitä lapsi tekee vapaa-aikana***	76	78	70
Vanhempi tietää hyvin miten lapsella menee koulussa***	75	75	72
Lapsen koulunkäynnin sujuminen			
– ei lainkaan vaikeuksia lukemisessa	72	72	73
– ei lainkaan vaikeuksia laskemisessa***	61	60	66
– ei lainkaan vaikeuksia kirjoittamisessa**	64	63	65
– ei lainkaan vaikeuksia läksyjen tekemisessä	54	54	54
Vanhempi pitää lapsen koulunkäyntiä erittäin tärkeänä	93	93	93
Vanhempi auttaa lasta läksyjen tekemisessä tarvittaessa (täysin samaa mieltä olevien osuus)***	84	85	79
Lapsen kiusaaminen koulussa***			
– ei ole kiusattu	71	71	72
– vanhempi ei tiedä onko kiusattu	3	3	5
Vanhempi arvioi lapsen terveydentilan erittäin hyväksi***	65	64	70
Lapsi syö terveellisesti***			
– hedelmiä, marjoja useina päivinä viikossa	72	73	69
– kasviksia useina päivinä viikossa	72	73	68
Vanhempi liikkuu lapsen kanssa hyvin usein tai usein***	30	30	32
Lapsen harrastusmahdollisuudet huonot***			
– harrastuspaikat liian kaukana asuinalueelta	28	28	23
– lasta kiinnostavat harrastukset liian kalliita	32	33	26
Lapsella ohjattu harrastus (liikunta tai kulttuuri)	83	82	83
Lapsella omatoiminen harrastus (liikunta tai kulttuuri)***	81	81	85
Lapsen ei ole kohdistunut väkivaltaa vanhempien tai vanhemman puolison tekemänä			
– sanallinen loukkaaminen***	47	47	51
– esineiden heittäminen tai rikkominen lapsen nähden	90	90	90
– tukistaminen	95	95	95
– luunapin antaminen***	97	97	96
– ravistelu tai puristelu***	97	97	96
– läimäyttäminen tai lyöminen	98	98	99
N	(15 442) ¹ 32 363– 32 688	(13 311) ¹ 27 746– 28 006	(2 131) ¹ 4 617– 4 682

***Erot äitien ja isien välillä tilastollisesti erittäin merkitseviä, $p < 0.001$.

**Erot äitien ja isien välillä tilastollisesti merkitseviä, $p < 0.01$.

¹ Vain ne vastaajat, joiden lapsi on 5. luokalla (n=15 541 koko aineistossa).

Liitetaulukko 9. Lapsen hyvinvointia ja perheen toimivuutta kuvaavia tekijöitä toimeentulokokemusten ja vastaajan sukupuolen mukaan, %

	<i>Menojen kattaminen tuloilla</i>			
	Äidit		Isät	
	helppoa	hankalaa	helppoa	hankalaa
Perhe syö yhteisen aterian useimpina arki-iltoina /5 arkipäivänä viikossa***ä, **i	91/68	89/65	90/64	87/59
Vanhempi on osallistunut lapsen laajaan terveystarkastukseen ¹	73	71*	58	48***
Vanhempi tietää hyvin mitä lapsi tekee vapaa-aikana***	78	74	71	64
Vanhempi tietää hyvin miten lapsella menee koulussa***	77	67	74	63
Lapsen koulunkäynnin sujuminen***				
– ei lainkaan vaikeuksia lukemisessa	73	68	74	67
– ei lainkaan vaikeuksia laskemisessa	62	51	67	56
– ei lainkaan vaikeuksia kirjoittamisessa	65	56	67	56
– ei lainkaan vaikeuksia läksyjen tekemisessä	56	43	55	44
Vanhempi pitää lapsen koulunkäyntiä erittäin tärkeänä***ä, **i	94	91	94	91
Vanhempi auttaa lasta läksyjen tekemisessä tarvittaessa (täysin samaa mieltä olevien osuus)***	87	80	80	73
Lapsen kiusaaminen koulussa				
– ei ole kiusattu***	73	62	74	65
– vanhempi ei tiedä onko kiusattu***ä, **i	3	4	4	7
Vanhempi arvioi lapsen terveydentilan erittäin hyväksi***	67	52	72	57
Lapsi syö terveellisesti***				
– hedelmiä, marjoja useina päivinä viikossa	74	67	71	60
– kasviksia useina päivinä viikossa	74	68	70	59
Vanhempi liikkuu lapsen kanssa hyvin usein tai usein***	31	24	33	26
Lapsen harrastusmahdollisuudet huonot***				
– harrastuspaikat liian kaukana asuinalueelta	26	37	22	30
– lasta kiinnostavat harrastukset liian kalliita	26	61	21	51
Lapsella ohjattu harrastus (liikunta tai kulttuuri)***	84	76	84	75
Lapsella omatoiminen harrastus (liikunta tai kulttuuri)***	81	78	86	82
Lapseen ei ole kohdistunut väkivaltaa vanhempien tai vanhemman puolison tekemänä				
– sanallinen loukkaaminen	47	42***	52	47*
– esineiden heittäminen tai rikkominen lapsen nähden	91	86***	90	87**
– tukistaminen	95	94***	96	95
– luunapin antaminen	98	97**	96	95
– ravistelu tai puristelu	97	96*	96	95
– läimäyttäminen tai lyöminen	99	98***	99	98
N	(10 798) ¹ 22 495– 22 759	(2 422) ¹ 5 068– 5 121	(1 769) ¹ 3 847– 3 903	(345) ¹ 704– 742

***Erot toimeentulon helpoksi ja hankalaksi kokevien välillä tilastollisesti erittäin merkitseviä, p<0.001.

**Erot toimeentulon helpoksi ja hankalaksi kokevien välillä tilastollisesti merkitseviä, p<0.01.

*Erot toimeentulon helpoksi ja hankalaksi kokevien välillä tilastollisesti melkein merkitseviä, p<0.05.

¹ Vain ne vastaajat, joiden lapsi on 5. luokalla (n=15 541 koko aineistossa).

Liitetaulukko 10. Lapsen ja perheen hyvinvointia tukevien palvelujen käyttö ja toimivuus vastaajan sukupuolen mukaan, %

	Kaikki	Äidit	Isät
Lapsen terveystarkastuksessa vanhempi uskalsi kertoa asioista rehellisesti ¹	89	89	90
Lapsen asioiden käsittely koulun moniammatillisessa työryhmässä***			
– vanhempi ei tiedä onko käsitelty	18	16	29
– ei ole käsitelty	67	69	55
– on käsitelty	16	15	16
Lapsi tai perhe tarvinnut ja saanut palvelua lapsen asioissa			
– kouluterveydenhoitajalta (muu kuin terveystarkastus)	38	38	38
– koululääkäriltä	8	8	8
– koulupsykologilta	6	6	6
– koulukuraattorilta	8	8	8
– kasvatus- ja perheneuvolasta	5	5	5
– kotipalvelusta	1	1	1
– perhetyöpalveluista	1	1	2
– mielenterveyspalveluista	1	1	1
– lastensuojelun palveluista	3	3	3
Lapsi tai perhe olisi tarvinnut mutta ei ole saanut palvelua			
– kouluterveydenhoitajalta	3	3	3
– koululääkäriltä	5	5	5
– koulupsykologilta	5	5	5
– koulukuraattorilta	4	4	4
– kasvatus- ja perheneuvolasta	3	3	3
– kotipalvelusta	2	1	2
– perhetyöpalveluista	1	1	2
– mielenterveyspalveluista	1	1	1
– lastensuojelun palveluista	1	1	1
Koulussa on henkilö, jonka kanssa vanhempi voi keskustella lasta koskevista mieltään painavista asioista***	94	94	93
Vanhemmalla on riittävästi tietoa oppilashuollon palveluista**	80	81	79
Vanhempi tietää miten ja mihin voi saada apua***			
– mielenterveyspalveluista	80	81	78
– sosiaalipalveluista	78	79	77
N	(12 500) ¹ 32 023– 32 537	(11 063) ¹ 27 431– 27 888	(1 296) ¹ 4 519– 4 658

***Erot äitien ja isien välillä tilastollisesti erittäin merkitseviä, $p < 0.001$.

**Erot äitien ja isien välillä tilastollisesti merkitseviä, $p < 0.01$.

¹ Vain ne vastaajat, jotka olleet mukana lapsen terveystarkastuksessa ($n=12\,751$ koko aineistossa).

Liitetaulukko 11. Lapsen ja perheen hyvinvointia tukevien palvelujen käyttö ja toimivuus toimeentulokokemusten ja vastaajan sukupuolen mukaan, %

	<i>Menojen kattaminen tuloilla</i>			
	Äidit		Isät	
	helppoa	hankalaa	helppoa	hankalaa
Lapsen terveystarkastuksessa vanhempi uskalsi kertoa asioistaan rehellisesti ^{1***ä}	90	86	91	87
Lapsen asioiden käsittely koulun moniammatillisessa työryhmässä***				
– vanhempi ei tiedä onko käsitelty	15	19	29	32
– ei ole käsitelty	70	61	56	47
– on käsitelty	14	20	15	21
Lapsi tai perhe tarvinnut ja saanut palvelua lapsen asioissa				
– kouluterveydenhoitajalta (muu kuin terveystarkastus) ^{***ä, *i}	38	42	37	40
– koululääkäriltä***	8	10	8	11
– koulupsykologilta***	5	9	5	9
– koulukuraattorilta***	7	13	8	11
– kasvatus- ja perheneuvolasta***	4	9	4	7
– kotipalvelusta***	0,5	1,5	0,6	1,4
– perhetyöpalveluista***	2	5	2	6
– mielenterveyspalveluista ^{***ä}	1	2	0,6	1,2
– lastensuojelun palveluista***	2	6	3	6
Lapsi tai perhe olisi tarvinnut mutta ei ole saanut palvelua				
– kouluterveydenhoitajalta***	2	4	3	4
– koululääkäriltä***	4	6	4	7
– koulupsykologilta***	5	8	5	7
– koulukuraattorilta***	3	6	4	6
– kasvatus- ja perheneuvolasta***	3	5	3	4
– kotipalvelusta***	1	3	2	3
– perhetyöpalveluista***	1	3	1	2
– mielenterveyspalveluista***	1	2	1	1
– lastensuojelun palveluista	0,7	1,2	1	1
Koulussa on henkilö, jonka kanssa vanhempi voi keskustella lasta koskevista mieltään painavista asioista***	95	90	94	90
Vanhemmalla on riittävästi tietoa oppilashuollon palveluista***	82	74	80	72
Vanhempi tietää miten ja mihin voi saada apua				
– mielenterveyspalveluista*ä	81	80	78	77
– sosiaalipalveluista ^{***ä}	79	77	77	74
N	(9 817) ¹ 22 257– 22 650	(1 175) ¹ 5 008– 5 115	(1 281) ¹ 3 830– 3 890	(140) ¹ 731– 741

***Erot toimeentulon helpoksi ja hankalaksi kokevien välillä tilastollisesti erittäin merkitseviä, $p < 0.001$.

*Erot toimeentulon helpoksi ja hankalaksi kokevien välillä tilastollisesti melkein merkitseviä, $p < 0.05$.

¹ Vain ne vastaajat, jotka olleet mukana lapsen terveystarkastuksessa ($n=12\,751$ koko aineistossa).

Kirjallisuus

- Allardt, Erik (1993) *Having, Loving, Being: An Alternative to the Swedish Model of Welfare Research*. Teoksessa Nussbaum, Martha & Sen, Amartya (toim.) *The Quality of Life*. Oxford: Clarendon Press
- Daly, Mary & Kelly, Grace (2015) *Families and Poverty. Everyday life on a low income*. Bristol: Policy Press
- Eerola, Petteri (2015) *Responsible fatherhood: A narrative approach*. Jyväskylä: Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research nr 520 <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-6111-4>
- Hakola-Uusitalo, Tuulia (2015) Valtiovarainministeriön esittely talousarviosta. Esitelmä Sosiaalipoliittisen yhdistyksen seminaarissa Sosiaalipoliittikka valtion talousarviossa 2016. 12.10.2015 Helsinki
- Hakovirta, Mia & Rantalaiho, Minna (2012) *Taloudellinen eriarvoisuus lasten arjessa. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 124*. Helsinki: Kela
- Hakulinen, Tuovi & Tiainen, Marko (2018) *Myös isille on paikka neuvolassa*. THL-blogi 27.8.2018
- Halme, Nina & Perälä, Marja-Leena (2014) *Lapsiperheiden huolet ja avunsaanti*. Teoksessa Lammi-Taskula, Johanna & Karvonen, Sakari (toim.) *Lapsiperheiden hyvinvointi 2014*. Helsinki: THL, 216–226
- Hietanen-Peltola, Marke, Vaara, Sarianna, Hakulinen, Tuovi, Merikukka, Marko (2019) *Kouluterveydenhuollon terveystarkastukset – sisälöt yksilöllisiä, järjestämistavat vaihtelevat*. Tutkimuksesta tiiviisti 26/2019. Helsinki: THL <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-375-5>
- Hietanen-Peltola, Marke, Vaara, Sarianna, Hakulinen, Tuovi, Merikukka, Marko (2019) *Tuen järjestäminen ja yhteistyö kouluterveydenhuollossa – työn edellytyksissä kehitettävää*. Tutkimuksesta tiiviisti 27/2019. Helsinki: THL <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-376-2>
- Hilli, Petri, Ståhl, Timo, Merikukka, Marko & Ristikari, Tiina (2017) *Syrjäytymisen hinta – case investoinnin kannattavuuslaskelmasta*. *Yhteiskuntapolitiikka* 82 (2017):6, 663–675 <http://www.julkari.fi/handle/10024/135714>
- Ilmakunnas, Ilari (2019) *Economic difficulties during the transition into adulthood in Finland: A register-based study*. Turun yliopiston julkaisuja Sarja B 474. <https://www.utupub.fi/handle/10024/146993>
- Ilmakunnas, Ilari, Kauppinen, Timo M. & Kestilä, Laura (2015) *Sosioekonomisten syrjäytymisriskien kasautuminen vuonna 1977 syntyneillä nuorilla aikuisilla*. *Yhteiskuntapolitiikka* 80 (2015):3, 247–262 <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2015061110217>
- ILO (2013) *Resolution concerning statistics of work, employment and labour underutilization*. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/normativeinstrument/wcms_230304.pdf
- Isola, Anna-Maria, Siukola, Reetta & Kukkonen Minna (2019) *Gendered Experiences of Poverty and Recognition in the Finnish Welfare State*. *NORA Nordic Journal of Feminist and Gender Research* online 10 June 2019
- Karvonen, Sakari & Salmi, Minna (toim.) *Lapsiköyhyys Suomessa 2010-luvulla*. Työpäperi 30/2016. Helsinki: THL <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-742-8>
- Kestilä, Laura, Karvonen, Sakari, Parikka, Suvi, Seppänen, Johanna, Haapakorva, Pasi & Sutela, Elina (2019) *Nuorten hyvinvoinnin erot*. Teoksessa Kestilä, Laura & Karvonen, Sakari (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2019*. Helsinki: THL, 120–142 <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-256-7>
- Koskinen, Seppo, Manderbacka, Kristiina & Koponen Päivikki (2018a) *Koettu terveys ja pitkäaikaissairastavuus*. Julkaisussa Koponen, Päivikki, Borodulin, Katja, Lundqvist, Annamari, Sääksjärvi, Katri & Koskinen, Seppo (toim.) *Terveys, toimintakyky ja hyvinvointi Suomessa – FinTerveys 2017 -tutkimus*. Raportti 4/2018, 49–51. Helsinki: THL <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-105-8>
- Koskinen, Seppo, Martelin, Tuija, Borodulin, Katja, Lundqvist, Annamari, Sääksjärvi, Katri & Koponen, Päivikki (2018b) *Terveysten, toimintakyvyn ja niihin vaikuttavien tekijöiden vaihtelu koulutuksen ja asuinalueen mukaan*. Julkaisussa Koponen, Päivikki, Borodulin, Katja, Lundqvist, Annamari, Sääksjärvi, Katri & Koskinen, Seppo (toim.) *Terveys, toimintakyky ja hyvinvointi Suomessa – FinTerveys 2017 -tutkimus*. Raportti 4/2018, 178–185. Helsinki: THL <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-105-8>
- Leinonen, Jenni (2004) *Families in Struggle – Child Mental Health and Family Well-being in Finland During the Economic Recession of the 1990s: The Importance of Parenting*. Helsinki: Stakes
- Lyly-Yrjänäinen, Maija (2018) *Työolobarometri 2017*. Ennakkotiedot. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 3/2018 <http://urn.fi/URN:ISBN:987-952-327-293-4>
- Markkula, Nina, Suvisaari, Jaana, Saarni, Samuli I., Pirkola, Sami, Peña, Sebastian, Saarni, Suoma, Ahola, Kirsi, Mattila, Aino K., Viertiö, Satu, Strehle, Jens, Koskinen, Seppo, Härkänen, Tommi (2015) *Prevalence and correlates of major depressive disorder and dysthymia in an eleven-year follow-up – Results from the Finnish Health 2011 Survey*. *Journal of Affective Disorders* 173 (2015), 73–80
- Me-säätiö (2019) *Suomessa on syrjässä 61 163 nuorta*. <https://www.mesaatio.fi/ajankohtaista/uutiset/suomessa-on-syrjassa-61-163-nuorta/>
- Mukkila, Susanna, Hannikainen, Katri, Ilmakunnas, Ilari, Moisio, Pasi & Saikkonen, Paula (2018) *Vuoden 2018 talousarvion vaikutukset perusturvaan*. Työpäperi 10/2018. Helsinki: THL <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-080-8>
- Nieminen, Markku & Attila, Henna (2018) *Sukupuolten tasa-arvoa koskevat asenteet*. Teoksessa Attila, Henna, Pietiläinen, Marjut, Keski-Petäjä, Miina, Hokka, Päivi & Nieminen, Markku (2018) *Tasa-arvobarometri 2017*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 8/2018. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 19–31

- Närvi, Johanna & Salmi, Minna (2019) Kotitöiden ja yhteisten kulujen jakaminen tyytyväisyyden tai ristiriitojen lähteenä parisuhteissa. Teoksessa Teräsaho, Mia & Närvi, Johanna (toim.) Näkökulmia sukupuolten tasa-arvoon: Analyyssejä tasa-arvobarometrista 2017. Raportti 6/2019. Helsinki: THL, 101–135 <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-314-4>
- Paananen, Reija, Ristikari, Tiina, Merikukka, Marko, Rämö, Antti & Gissler, Mika (2012) Lasten ja nuorten hyvinvointi Kansallinen syntymäkohortti 1987 -tutkimusaineiston valossa. Raportti 52/2012. Helsinki: THL <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-696-0>
- PeLa (2018) Lapsen ääni 2018 -raportti lasten kokemuksista köyhyydestä ja osallisuudesta. Pelastakaa Lapset ry
- PeLa (2015) Lapsen ääni 2015 -raportti lasten kokemuksista köyhyydestä ja osallisuudesta. Pelastakaa Lapset ry
- Perälä, Marja-Leena, Halme, Nina & Kanste, Outi (2014) Lapsiperheiden kokemus palvelujen saatavuudesta ja tuen riittävydestä. Teoksessa Lammi-Taskula, Johanna & Karvonen, Sakari (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi 2014. Helsinki: THL, 228–239
- Pietiläinen, Marjut & Attila, Henna (2018) Sukupuolten tasa-arvon toteutuminen perheiden työnjaossa ja päätöksenteossa. Teoksessa Attila, Henna, Pietiläinen, Marjut, Keski-Petäjä, Miina, Hokka, Päivi & Nieminen, Markku (2018) Tasa-arvobarometri 2017. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 8/2018. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 96–114
- Ristikari, Tiina, Keski-Säntti, Markus, Sutela, Elina, Haapakorva, Pasi, Kiilakoski, Tomi, Pekkarinen, Elina, Kääriälä, Antti, Aaltonen, Mikko, Huotari, Tiina, Merikukka, Marko, Salo, Jarmo, Juutinen, Aapo, Pesonen-Smith, Anna & Gissler, Mika (2018) Suomi lasten kasvuympäristönä. Kahdeksantoista vuoden seuranta vuonna 1997 syntyneistä. Raportti 7/2018. Helsinki: THL ja Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-152-2>
- Ristikari, Tiina, Törmäkangas, Liisa, Lappi, Aino, Haapakorva, Pasi, Kiilakoski, Tomi, Merikukka, Marko, Hautakoski, Ari, Pekkarinen, Elina & Gissler, Mika (2016) Suomi nuorten kasvuympäristönä – 25 vuoden seuranta vuonna 1987 Suomessa syntyneistä nuorista aikuisista. Raportti 9/2016. Helsinki: THL ja Nuorisotutkimusverkosto <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-671-1>
- Salmi, Minna (2019) Lapsiperheiden köyhyys ylläpitää köyhyyden kierrettä – sulkeeko politiikka silmänsä lapsiköyhyydeltä? Teoksessa Kallio, Johanna & Hakovirta, Mia (toim.) Lapset, köyhyys ja huono-osaisuus. Tampere: Vastapaino. (Käsitkirjoitus, kirja arvioitavana.)
- Salmi, Minna, Huttunen, Jouko & Yli-Pietilä, Päivi (1996) Lapset ja lama. Raportteja 197. Helsinki: Stakes
- Salmi, Minna & Lammi-Taskula, Johanna (2011) Job quality, Work– Family Tensions and Well-being: The Finnish case. Teoksessa Drobnič, Sonja & Guillén, Ana M. (ed) Work–Life Balance in Europe. The Role of Job Quality. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 120–146
- Salmi, Minna & Lammi-Taskula, Johanna (2014) Työn ja perheen yhteensovittaminen hyvinvoinnin tekijänä. Teoksessa Lammi-Taskula, Johanna & Karvonen, Sakari (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi 2014. Helsinki: THL, 38–51
- Salmi, Minna, Närvi, Johanna & Lammi-Taskula, Johanna (2016a) Köyhyys, toimeentulo ja hyvinvointi lapsiperheissä. Julkaisussa Karvonen, Sakari & Salmi, Minna (toim.) Lapsiköyhyys Suomessa 2010-luvulla. Työpäperi 30/2016. Helsinki: THL, 13–44 <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-742-8>
- Salmi, Minna, Karvonen, Sakari, Närvi, Johanna & Lammi-Taskula, Johanna (2016b) Lapsiköyhyys on ajankohtaista myös Suomessa: yhteen-
veto ja suosituksia. Julkaisussa Karvonen, Sakari & Salmi, Minna (toim.) Lapsiköyhyys Suomessa 2010-luvulla. Työpäperi 30/2016. Helsinki: THL, 68–72 <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-742-8>
- Salmi, Minna, Sauli, Hannele & Lammi-Taskula, Johanna (2014) Lapsiperheiden toimeentulo. Teoksessa Lammi-Taskula, Johanna & Karvonen, Sakari (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi 2014. Helsinki: THL, 82–104
- Salmi, Minna, Mäkelä, Jukka, Perälä, Marja-Leena & Kestilä, Laura (2012a) Lapsi kasvaa kunnassa – miten kunta voi tukea lasten hyvinvointia ja vähentää syrjäytymisen riskejä. THL Päätösten tueksi 1/2012 <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-690-8>
- Salmi, Minna, Sauli, Hannele, Lammi-Taskula, Johanna (2012b) Lasten ja lapsiperheiden asema nyky-Suomessa. Teoksessa Söderholm, Annliis & Kivitie-Kallio, Satu (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim, 22–47
- Sauli, Hannele (2013) Naisten ja miesten tuloerot erilaisissa kotitalouksissa. Teoksessa Pietiläinen, Marjut (toim.) Työ, talous ja tasa-arvo. Helsinki: Tilastokeskus, 153–173
- Suvisaari, Jaana, Viertiö, Satu, Solin, Pia & Partonen, Timo (2018) Mielenterveys. Julkaisussa Koponen, Päivikki, Borodulin, Katja, Lundqvist, Annamari, Sääksjärvi, Katri & Koskinen, Seppo (toim.) Terveys, toimintakyky ja hyvinvointi Suomessa – FinTerveys 2017 - tutkimus. Raportti 4/2018, 84–88. Helsinki: THL <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-105-8>
- Tilastokeskus (2015) Kansantalouden tilinpito 2015. http://www.stat.fi/til/vtp/2015/vtp_2015_2016-07-14_fi.pdf
- Tilastokeskus (2017) Työvoimatutkimus, Perheet ja työ 2016. https://www.stat.fi/til/tyti/2016/14/tyti_2016_14_2017-10-10_fi.pdf
- Tilastokeskus (2018). Väestö, Perheet 2017. http://www.stat.fi/til/perh/2017/perh_2017_2018-05-25_fi.pdf
- Virtanen, Ari (2018) Sosiaaliturvan menot ja rahoitus 2016. THL Tilastoraportti 13/2018 <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2018051424036>